

ተ) የእስክንድርያ (የኮፕት) ቤተ ክርስቲያን ፓትርያርኮች

ተራ ፌተር	የፓትርያርኮች ስም	የተሾ ሙበት ዓ.ም	በፓትርያርክነት ያገለገሉበት ጊዜ
1	ወንጌላዊው ማርቆስ = የእስክ ንድርያ ቤተ ክርስቲያን መሥ ራች	61	7 ዓመት ከ8 ወር
2	አባ አንያኑ	64	22 ዓመት ከ7 ወር
3	" ሜሊዮስ	94	12 ዓመት ከ9 ወር
4	" ካርዶኖስ	108	10 ዓመት ከ9 ወር
5	" ፕሪሙስ	120	12 ዓመት ከ 1 ወር
6	" ዮስቱስ	132	10 ዓመት ከ10 ወር
7	" አማኒዮስ	143	11 ዓመት ከ3 ወር
8	" ማሪአኑስ	154	9 ዓመት ከ2 ወር
9	" ክላዲአኑስ	163	14 ዓመት ከ6 ወር
10	" አግሪፒኑስ	177	11 ዓመት ከ7 ወር
11	" ዩሊአኑስ	189	10 ዓመት ከ1 ወር
12	" ዲሜጥሮስ ተካሌ ወይን	199	22 ዓመት ከ7 ወር
13	" ሔራክላስ	232	16 ዓመት ከ1 ወር
14	" ዲዮናሲዮስ	249	19 ዓመት ከ9 ወር
15	" ማክሲሙስ	270	12 ዓመት ከ7 ወር
16	" ቴላናስ	282	9 ዓመት ከ9 ወር
17	" ጴጥሮስ ተፍጻሜ ሰማዕት	293	10 ዓመት ከ11 ወር
18	" አቺላስ	303	—— 6 ወር
19	" እስክንድርያ (አንደኛ)	303	22 ዓመት ከ10 ወር
20	" አትናቴዎስ ሐዋርያዊ	326	46 ዓመት——
21	" ጴጥሮስ (ሁለተኛ)	372	5 ዓመት ከ9 ወር
22	" ጢሞቴዎስ (አንደኛ)	378	6 ዓመት ከ5 ወር
23	" ቴዎፍሎስ	384	27 ዓመት ከ2 ወር
24	" ቄርሎስ ዓምደ ሃይማኖት	412	31 ዓመት ከ8 ወር
25	" ዲዮስቆሮስ (አንደኛ)	443	14 ዓመት ከ2 ወር

26 " ጢሞቴዎስ (ሁለተኛ)
 27 " ጴጥሮስ (ሦስተኛ)
 28 " ኦትናቴዎስ (ሁለተኛ)
 29 " ዮሐንስ (አንደኛ)
 30 " ዮሐንስ (ሁለተኛ)
 31 " ዲዮስቆሮስ (ሁለተኛ)
 32 " ጢሞቴዎስ (ሦስተኛ)
 33 " ቴዎዶሲዮስ (አንደኛ)
 34 " ጴጥሮስ (አራተኛ)
 35 " ዳሚአኖስ
 36 " አናስታሲዮስ
 37 " አንድሮኒኩስ
 38 " ቤኒአሚን (አንደኛ)
 39 " አጋሶን
 40 " ዮሐንስ (ሦስተኛ)
 41 " ይስሐቅ
 42 " ስምዖን (አንደኛ)
 43 " እለእስክንድሮስ (ሁለተኛ)
 44 " ኮዝማ (አንደኛ)
 45 " ቴዎዶሩስ
 46 " ሚካኤል (አንደኛ)
 47 " ሚና (አንደኛ)
 48 " ዮሐንስ (አራተኛ)
 49 " ማርቆስ (ሁለተኛ)
 50 " ያኮቡስ
 51 " ስምዖን (ሁለተኛ)
 52 " ዮሳብ (አንደኛ)
 53 " ሚካኤል (ሁለተኛ)
 54 " ኮዝማ (ሁለተኛ)
 55 " ሺኖዳ (አንደኛ)
 56 " ሚካኤል (ሦስተኛ)
 57 " ገብርኤል (አንደኛ)

458 22 ዓመት ከ11 ወር
 480 8 ዓመት ከ3 ወር
 489 6 ዓመት ከ10 ወር
 496 8 ዓመት ከ7 ወር
 505 11 ዓመት ———
 516 2 ዓመት ከ4 ወር
 519 17 ዓመት ከ4 ወር
 536 31 ዓመት ከ4 ወር
 567 2 ዓመት ———
 570 35 ዓመት ከ11 ወር
 606 12 ዓመት ከ6 ወር
 619 6 ዓመት ———
 625 39 ዓመት ———
 664 16 ዓመት ከ9 ወር
 681 8 ዓመት ከ1 ወር
 689 2 ዓመት ከ11 ወር
 692 7 ዓመት ከ8 ወር
 703 24 ዓመት ከ9 ወር
 728 1 ዓመት ከ4 ወር
 729 11 ዓመት ከ7 ወር
 743 23 ዓመት ከ6 ወር
 766 8 ዓመት ከ10 ወር
 776 22 ዓመት
 798 20 ዓመት ከ3 ወር
 818 10 ዓመት ከ9 ወር
 829 7 ወር
 831 17 ዓመት ከ11 ወር
 849 1 ዓመት ከ4 ወር
 850 7 ዓመት ከ7 ወር
 858 11 ዓመት ከ3 ወር
 869 35 ዓመት ከ1 ወር
 908 11 ዓመት ———

58 " ኮዝማ (ሦስተኛ)
 59 " ማካሪ (አንደኛ)
 60 " ቴዎፋኒዮስ
 61 " ሚና (ሁለተኛ)
 62 " አብራም (አንደኛ)
 63 " ፊሎቴዎስ (አንደኛ)
 64 " ዘካርያ (አንደኛ)
 65 " ሺናዳ (ሁለተኛ)
 66 " ክርስቶዱሎስ
 67 " ቄርሎስ (ሁለተኛ)
 68 " ሚካኤል (አራተኛ)
 69 " ማካሪ (ሁለተኛ)
 70 " ገብርኤል (ሁለተኛ)
 71 " ሚካኤል (አምስተኛ)
 72 " ዮሐንስ (አምስተኛ)
 73 " ማርቆስ (ሦስተኛ)
 74 " ዮሐንስ (ስድስተኛ)
 75 " ቄርሎስ (ሦስተኛ)
 76 " አትናቴዎስ (ሦስተኛ)
 77 " ገብርኤል (ሦስተኛ)
 78 " ዮሐንስ (ስባተኛ)
 79 " ቴዎዶሲዮስ (ሁለተኛ)
 80 " ዮሐንስ (ስምንተኛ)
 81 " ዮሐንስ (ዘጠንኛ)
 82 " ቤኒያሚን (ሁለተኛ)
 83 " ጴጥሮስ (አምስተኛ)
 84 " ማርቆስ (አራተኛ)
 85 " ዮሐንስ (ዐሥረኛ)
 86 " ገብርኤል (አራተኛ)
 87 " ማቴዎስ (አንደኛ)
 88 " ገብርኤል (አምስተኛ)
 89 " ዮሐንስ (ዐሥራ አንደኛ)

919 12 ዓመት ———
 931 20 ዓመት ———
 951 4 ዓመት ከ8 ወር
 956 17 ዓመት ከ11 ወር
 976 3 ዓመት ከ6 ወር
 979 24 ዓመት ከ7 ወር
 1004 27 ዓመት ከ11 ወር
 1032 14 ዓመት ከ7 ወር
 1047 22 ዓመት ከ8 ወር
 1078 14 ዓመት ከ6 ወር
 1092 9 ዓመት ከ7 ወር
 1102 27 ዓመት ከ1 ወር
 1130 14 ዓመት ከ3 ወር
 1144 — 9 ወር
 1146 18 ዓመት ከ10 ወር
 1165 22 ዓመት ከ6 ወር
 1188 26 ዓመት ከ11 ወር
 1234 7 ዓመት ከ9 ወር
 1250 11 ዓመት ከ1 ወር
 1269 2 ዓመት ከ2 ወር
 1271 23 ዓመት ———
 1294 6 ዓመት ከ7 ወር
 1300 20 ዓመት ———
 1320 6 ዓመት ከ5 ወር
 1327 11 ዓመት ከ8 ወር
 1340 8 ዓመት ከ6 ወር
 1350 14 ዓመት ከ5 ወር
 1364 6 ዓመት ከ2 ወር
 1370 8 ዓመት ከ3 ወር
 1378 30 ዓመት ከ5 በወር
 1409 19 ዓመት ከ8 ወር
 1428 24 ዓመት ከ11 ወር

90	" ማቴዎስ (ሁለተኛ)	1453	13 ዓመት ———
91	" ገብርኤል (ስድስተኛ)	1466	8 ዓመት ከ10 ወር
92	" ሚካኤል (ስድስተኛ)	1477	1 ዓመት ———
93	" ዮሐንስ (ዐሥራ ሁለተኛ)	1480	3 ዓመት ከ4 ወር
94	" ዮሐንስ (ዐሥራ ሦስተኛ)	1483	40 ዓመት ከ10 ወር
95	" ገብርኤል (ሰባተኛ)	1526	43 ዓመት ———
96	" ዮሐንስ (ዐሥራ አራተኛ)	1573	15 ዓመት ከ4 ወር
97	" ገብርኤል (ስምንተኛ)	1590	11 ዓመት ———
98	" ማርቆስ (አምስተኛ)	1610	10 ዓመት ———
99	" ዮሐንስ (ዐሥራአምስተኛ)	1621	10 ዓመት ———
100	" ማቴዎስ (ሦስተኛ)	1631	10 ዓመት ———
101	" ማርቆስ (ስድስተኛ)	1650	10 ዓመት ———
102	" ማቴዎስ (አራተኛ)	1660	14 ዓመት ከ8 ወር
103	" ዮሐንስ (አሥራ ስድስተኛ)	1676	42 ዓመት ከ3 ወር
104	" ጴጥሮስ (ስድስተኛ)	1718	7 ዓመት ከ6 ወር
105	" ዮሐንስ (ዐሥራ ሰባተኛ)	1727	18 ዓመት ከ3 ወር
106	" ማርቆስ (ሰባተኛ)	1745	24 ዓመት ———
107	" ዮሐንስ (ዐሥራ ስምንተኛ)	1770	6 ዓመት ከ7 ወር
108	" ማርቆስ (ስምንተኛ)	1797	13 ዓመት ከ2 ወር
109	" ጴጥሮስ (ሰባተኛ)	1810	42 ዓመት ከ3 ወር
110	" ቄሮሎስ (አራተኛ)	1854	6 ዓመት ከ8 ወር
111	" ዲሜጥሮስ (ሁለተኛ)	1862	7 ዓመት ከ7 ወር
112	" ቄሮሎስ (አምስተኛ)	1874	53 ዓመት ከ 9 ወር
113	" ዮሐንስ (ዐሥራ ዘጠኝኛ)	1929	13 ዓመት ከ6 ወር
114	" ማካሪ (ሦስተኛ)	1944	1 ዓመት ከ6 ወር
115	" ዮሳብ (ሁለተኛ)	1946	10 ዓመት ከ5 ወር
116	" ቄሮሎስ (ስድስተኛ)	1959	11 ዓመት ከ10 ወር
117	" ሺኖዳ (ሦስተኛ)	1971	አሁን የእስክንድርያ ንቤተ ክርስቲያን በመ ምራት ላይ ያሉት ፓት ርያርክ ናቸው።

ማሳሰቢያ

(1) አባ አንያኑ የተሾመው ወንጌላዊው ማርቆስ በሕይወት ሳለ ሲሆን፤ ሌሎች ግን የተሾሙት በየጊዜው ከዚህ ዓለም በሞት በተለዩት ፓትርያርኮች ፈንታ እየተመረጡ ነበር። አልፎ አልፎ ምርጫዎች በተለያዩ ምክንያቶች በዘገዩ ቊጥር መንበረ ፓትርያርኩ በተጠባባቂ አባቶች ሲመራ የቆየባቸው ጊዜዎች ነበሩ።

(2) ከዚህ በላይ የተጻፈውን የእስክንድርያ ቤተ ክርስቲያን ፓትርያርኮች ስም ዝርዝር ያገኘሁት የኮፕቶች ታሪክ በሚል ርእስ በኢሪስ ሀቢብ ኤል ማስሪ በእንግሊዝኛ በ1978 ዓ.ም ከተጻፈው መጽሐፍ ከገጽ 563 -566 ነው።

ምዕራፍ ፪

የኢትዮጵያ ኦርቶዶክስ ተዋሕዶ ቤተ ክርስቲያን ታሪክ
የክርስትና ዜናና እምነት ወደ ኢትዮጵያ መግባት ።

ምንም እንኳን የኢትዮጵያ ሕዝብ በመላ ክርስትናን የተቀበለ በ4ኛው መቶ ዘመን ቢሆንም ቀደም ሲል በ35 ዓ.ም የክርስትናን እምነት ኢትዮጵያ ተቀብላ ነበር ። ይኸውም በ35 ዓ.ም የኢትዮጵያ ንግሥት የህንደኬ በጅሮንድ (ጃንደረባ) ኢየሩሳሌም ደርሶ በአሪቱ ልማድ በዓለ ፋሲካን አክብሮ ወደ ጋዛ በምትወስደው መንገድ በኩል አድርጎ ወደ ኢትዮጵያ ሲመለስ ፡ ፊልጶስ አግኝቶ ስለ ጌታ ወደዚህ ዓለም መምጣት ፡ ስለሞቱ ፡ ስለ ትንሣኤውና ስለ ሥርዓተ ጥምቀት አስረድቶና በክርስቶስ አሳምኖ አጠመቀው ። ጃንደረባውም ከፊልጶስ የተማረውን የክርስትና ትምህርት ዜና ለኢትዮጵያ ሕዝብ አሰማ ። ስለዚህ ከ35 ዓ.ም እስከ 330 ዓ.ም ድረስ የኢትዮጵያ ሕዝብ ከአሪት እምነቱ ጋር ጥምቀትን ተቀብሎ ቂየ ።

እስከ ዛሬ ድረስ በክርስቲያኖች ዘንድ የሚፈጸሙት ከሕገ ኦሪት የተወረሱት እንደ ታቦት ፡ ግዝረት ፡ የአሣማ ሥጋ አለመብላትና የመሳሰሉት የኢትዮጵያ ሕዝብ ከአሪት ወደ ክርስትና እምነት ሲሸጋገር የጠበቃቸው ናቸው ።

ከ4ኛው መቶ ዘመን አጋማሽ እስከ 5ኛው መቶ ዘመን መጀመሪያ ድረስ የኖረው ሩፊኑስ የተባለው የቤተ ክርስቲያን ታሪክ ጸሐፊ ስለ ክርስትና እምነት ወደ ኢትዮጵያ መግባት የሚከተለውን ጽፏል ።

በ4ኛው መቶ ዘመን አብርሃና አጽብሐ(ክርስትናን ከመቀበላቸው በፊት ኤዛና ሳይዛና ይባሉ ነበር) የተባሉ ወንድማማቾች አክሱም ነግሠው ሳለ ፡ ከአጎቱ ከፈላስፋው ከመሮፔዎስ ጋር ህንድን ለመጎብኘት ሲጓዝ መርከባቸው ስለሰመጠች ፡ ከወንድሙ ከሲድራኮስ ጋር ከሞት ተርፎ ምጽዋ አጠገብ የተገኘው ፡ የጤሮስ ተወላጅ ግሪካዊው ፍሬምና ጦስ ከሕፃንነቱ ጀምሮ ወንጌልን እየተማረ ያደገ ስለነበረ ፡ ከአሪቱ ሊቀ ካህናት ከእንበረም ጋር ተመካክሮ የሚያስተምር ፡ የሚያጠምቅና

የሚያቋርብ ጳጳስ ከእስክንድርያ ለማምጣት ተላከ ። ወደ እስክንድርያ የተላከ በኢትዮጵያዊነቱ እንጂ በግሪክነቱ አልነበረም ። የእስክንድርያው ፓትርያርክ አትናቴዎስም የኢትዮጵያን ቋንቋና ልማድ ስለምታውቅ አንተው ጳጳስና ሐዋርያ ሁን ብሎ ሰላማ በሚል ስም ማዕርገ ጽጵስና ሰጥቶ በ330 ዓ.ም ወደ ኢትዮጵያ ሰደደው ይላል ።

እሱም ከዚያን ጊዜ ጀምሮ መንበረ ጽጵስናውን አክሱም ላይ አድርጎ በሀገራችን የወንጌልን ብርሃን በሰፊው ስለገለጸ ከሣቴ ብርሃን ተባለ ። ከዚያም በኋላ በፊት የብሉይ ሊቀ ካህናት የነበረውን ኢትዮጵያዊውን እንበረምን ሕዝብ ቀድሶ የሚል ስም ሰጥቶ ኤጲስ ቆጶስ አድርጎ ሾመው ።

እንዲሁም በ4ኛው መቶ ዘመን አጋማሽ ላይ የትልቁ ቂስጠንጢኖስ ልጅ ኮንስታንቲኖስ (ቀንስጣ) የተባለው አርዮሳዊ ነግሥ ሳለ የአርዮስን ትምህርት ተቀዋሚ የነበረውን ቅዱስ አትናቴዎስን ወደ ግዞት ልኮ በምትኩ አባ ጊዮርጊስ የተባለውን አርዮሳዊ የእስክንድርያ ፓትርያርክ አድርጎ ሾመው ። ከዚያ በኋላ ኮንስታንቲኖስ በቅዱስ አትናቴዎስ እጅ የጽጵስና ማዕርግ የተቀበለው አቡነ ሰላማ ወደ እስክንድርያ ሄዶ በአቡነ ጊዮርጊስ አማካይነት የአርዮስን እምነት እንዲቀበል የሚጠይቅ ደብዳቤ ቴዎፍሎስ በተባለ ቂስ እጅ ለኢትዮጵያ ነገሥታት ለአብርሃና ለአጽብሐ ልኮ ነበር ። ነገር ግን ነገሥታቱም ሆኑ አባ ሰላማ ያን የተሳሳተ መልእክት ሳይቀበሉት ቀሩ ። ስለዚህ አባ ሰላማ ቅዱስ አትናቴዎስ ያስተማረውን በኒቅያ ጉባኤ የተወሰነውን ቀጥተኛ እምነት በኢትዮጵያ ማስፋፋቱን ቀጠለ ።

አባ ሰላማ የኢትዮጵያ የመጀመሪያው ጳጳስ በመሆን አክሱም ውስጥ ባለ 13 መቅደስ በጽዮን ማርያም ስም የሚጠራና በየቦታውም ብዙ አብያተ ክርስቲያናት አሠራ ። ለቀሳውስትና ለዲያቆናትም ማዕርገ ከህነት ሰጠ ። እንዲሁም የክርስትና እምነት እንዲስፋፋ ከማድረጉም ሌላ ሐዲስ ኪዳንን ከግሪክ (ከዮናኒ ፡ ከጽርዕ) ወደ ግዕዝ ከኢትዮጵያውያን ሊቃውንት ጋር ተርጉሞአል ።

የኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያን ለአቡነ ሰላማ የቅዱስነት ማዕርግ ሰጥታ በዓሉን ሐምሌ 26 ቀን ታከብራለች ።

በዚህ አኳኋን ፊት በወንጌላዊው ማቴዎስና በሕንደኬ ጃንደረባ ተሰብካ የነበረች ክርስትና በኢትዮጵያ ተስፋፋች ። ከዚህም ጊዜ ጀምሮ

እስከ 20ኛው መቶ ዘመን መጀመሪያ ድረስ ከግብጾች ብቻ ጳጳሳት ሲሾሙ ቂይተዋል ። ይሁን እንጂ አቡነ ተክለ ሃይማኖት ጳጳስ ፡ አቡነ ፊልጶስ ኤጲስ ቆጶስ ሆነው እንደተሾሙ ታሪክ ይናገራል ።

ተስዓቱ ቅዱሳን = ከአቡነ ሰላማ ቀጥለው ሚናስ የተባሉት ግብጻዊ ጳጳስ ተሹመው መንፈሳዊ አገልግሎታቸውን ቢቀጥሉም ቅሉ በኢትዮ ጵያ ቤተ ክርስቲያን ታሪክ ውስጥ ጉልቶ የሚነገረው በ5ኛው መቶ ዘመን ላይ በዚያን ጊዜ የሮማ ግዛት ከነበሩት ከሶርያ ፡ ከቀስጥንጥንያና ከልዩ ልዩ ሀገሮች የዘጠኙ ቅዱሳን ወደ ኢትዮጵያ መምጣት ነው ።

የስም ዝርዝራቸውም የሚከተለው ነው።

1ኛ/ አባ አሌፍ

2ኛ/ " ጽሕማ

3ኛ/ " ዐረጋዊ(ዘሚካኤል)

4ኛ/ " አፍጺ

5ኛ/ " ገሪማ(ይስሐቅ)

6ኛ/ " ጳንጦሌዎን

7ኛ/ " ሊቃኖስ

8ኛ/ " ይምዓታ

9ኛ/ " ጉባ

እነዚህ ቅዱሳን ወደ ኢትዮጵያ የመጡበት ዋናው ምክንያት የሚከተለው ነው ።

የእስክንድርያው ፓትርያርክ ቅዱስ ዲዮስቆሮስ በኬልቂዶን ጉባኤ የአንድ ባሕርይን እምነት በመደገቱ ምክንያት በንጉሡ በመርቅያንና በንግሥቲቱ በብርክልያ ትእዛዝ በደሴተ ጋንግራ ውስጥ ታሥሮ በመሠቃየት ላይ ሳለ ከዐረፈ በኋላ ፡ እነዚህ ቅዱሳን የአንድ ባሕርይን እምነት በመከተላቸውና በማስተማራቸው ምክንያት የሁለት ባሕርይን እምነት የሚከተሉትን ወገኖች የሚደግፈው የሮማ ንጉሥ ከፍ ያለ ሥቃይ ስላደረሰባቸው በእምነት መሰሎቻቸው የሆኑ ክርስቲያኖች ወደሚኖሩ ባት ሀገር ወደ ኢትዮጵያ ተሰደው መጡ ። በሰሜን ክፍለ ሀገር (በትግራይ) በአት መሥርተው ፡ ገዳም አቅንተው ኖረዋል ።

በገዳመ እስቂጥስ የተጀመረውን (የተመሠረተውን) ሥርዓተ ምን ሆኖ ወደ ኢትዮጵያ ያመጡና ያስፋፉ ተስዓቱ ቅዱሳን ናቸው ። በተለይ አባ ዐረጋዊ የአባ ጳጵሚስ ተከታይ የነበረው የአባ ቴዎድሮስ ደቀ

መዝሙር ስለነበር በገዳመ አስቂጥስ የተመሠረተውን ሥርዓተ ምንኩስና ጠንቅቆ ያውቅ ነበር ። ስለዚህ ከጓደኞቹ ጋር በመሆን የምንኩስናን ሥርዓት ደብረ ዳሞ ገዳም በሚገባ አቋቋሙ ።

ቀደም ሲል ከባቢሎን ምርኮ ጀምሮ በተለይም በ70 ዓ.ም ጥጦስ ኢየሩሳሌምን ባጠፋበት ጊዜ ተሰደው ደቡብ ዓረብ (የመን) የገቡ አይሁድ ድሁኖቫስ (ፊንሐስ) በተባለው ሰው እየተመሩ በ6ኛው መቶ ዘመን መጀመሪያ ላይ ሀገረ ናግራን በነበሩ ክርስቲያኖች ላይ ከፍ ያለ መከራና ሥቃይ አደረሱባቸው ። ይኸው ዜና እንደተሰማ የኢትዮጵያ ሕዝብ በዐፄ ካሌብ መሪነት በአዶሊስ ወደብ በኩል ዘምቶ የድሁኖቫስን ሠራዊት በመውጋት አሸንፎ ደቡብ ዓረብን ያዘ ። በስደት ላይ የነበሩ ክርስቲያኖች ወደ ቀድሞ ስፍራቸው እንዲመለሱ ፣ በግዴታ እምነታቸውን የለወጡ ወደ ክርስትና እምነታቸው እንዲመለሱ ታወጀ ።

የእስክንድርያው ሊቀ ጳጳስ አባ ጢሞቴዎስ 3ኛ እና የቊስጥንጥን ያው ንጉሥ ዩስጢንያኖስ በክርስቲያኖች ጠላት ላይ የኢትዮጵያ ሠራዊት ስለተቀዳጀው ድል የተሰማቸውን ደስታ ለዐፄ ካሌብ ገልጸዋል ። ከዚያ በኋላ በደቡብ ዓረብ የካሌብ እንደራሴ በመሆን ተሹሞ ያስተዳድር የነበረው አብርሃም ሳና ውስጥና በየቦታው ብዙ አብያተ ክርስቲያናትን አሳንጾ ነበር ። እንዲሁም እስልምና በደቡብ ዓረብ ከመጀመሩ በፊት አካባ (ከሰማይ የወረደ ድንጋይ ፣ ከሰማይ የወረደ ድንጋይ ያለበት ስፍራ) የተባለውን የጣዖት መቅደስ ለማፍረስ ወደ መካ ዘምቶ ሳይሳካለት መቅረቱ ይነገራል ። ከጊዜ በኋላ ግን ደቡብ ዓረብን ፋርሶች ወረው ኢትዮጵያውያንን ስለፈጅዋቸው ግዛቱ ተቋረጠ ።

በ6ኛው መቶ ዘመን በኢትዮጵያና በቊስጥንጥን ያው መንግሥታት መካከል የጠበቀ ወዳጅነት ተመሥርቶ ስለነበር የአንድ ባሕርይን ወገኖች ትደግፍ በነበረችው በዩስጢንያኖስ ሚስት በእቴጌ ቴዎዶራ ድጋፍ ከኢትዮጵያ ለሚሄዱ ምእመናንና መነኩሳት ማረፊያ የሚሆኑ ቦታዎች ግብጽና ኢየሩሳሌም ውስጥ ተገዝተው ነበር ።

በዚሁ ዘመን አክሱማዊው ቅዱስ ያሬድ የተባለው ባለዜማ (ማኅሌ ታይ) ተነሣ ። ቅድስት ቤተ ክርስቲያናችን ከጥንት ጀምሮ የምትገለገልባቸውን ልዩ ልዩ ጽዋት ዜማዎች ግዕዝ ፣ እዝል ፣ አራራይ በሚል ስልት ከአማረ ጣዕመ ዜማና ጥልቅ ምሥጢር ጋር ደርሶአል ። ከጊዜ በኋላ ግን አንዳንድ የዜማ መምህራን ለያሬድ ዜማ ልዩ ልዩ ስልትና ሕግ

ሰላወጡለት የቆማ ፣ የቤተልሔም ፣ አጫብር ፣ ወንጨሬ ፣ ተጉለቱ ፣ ዋድሌ በተባሉ ክፍሎች ተከፍሎ ይጠራል ።

ቅዱስ ያሬድ የጣዕመ ዜማ ሊቅ ብቻ ሳይሆን ምሥጢረ ሃይማኖትን፣ ሥነ ምግባርን በጥልቅ የመረመረና እንደ አንቀጸ ብርሃን ፣ ድን ፣ ዝማሬና ጫዋሥዕት የመሳሰሉትን መጻሕፍት የደረሰ ታላቅ ሊቅ ነው ። የአቡነ ዐረጋዊ ደቀ መዝሙር ስለነበረ በተስዓቱ ቅዱሳን ትምህርት ተመርቶ በመመነን ስሜን ወደሚገኝ ከፍተኛ ተራራ ላይ ወጥቶ የመጨረሻዎቹን ዘመኑን በምንኩስና እንዳሳለፋቸው ይነገራል ።

ከግራኝ ወረራ በኋላ የያሬድ ድን ጠፍቶ ሳለ ተፈልጎ ቤተ ልሔም ስለተገኘ ፣ ከዚያን ጊዜ ጀምሮ ቤተ ልሔም የድን ማስመስከሪያ ሆናለች ።

ከ7ኛው እስከ 9ኛው መቶ ዘመን በነበሩት ጊዜዎች የዓረቦች መነሣትና የእስልምና መስፋፋት በኢትዮጵያ ሕዝብ ክርስቲያን ላይ ታላቅ ችግር አስከተለ ። ይኸውም መሐመድ ካረፈ ከጥቂት ጊዜ በኋላ የክርስትና ትምህርት መፍለቂያ የነበሩትን ኢየሩሳሌምንና ግብጽን ዓረቦች (እስላሞች) በጦር ኃይል ያዙ ። ቀጥለውም የኢትዮጵያን የባሕር በር ቀይ ባሕርን ያዙ ።

ቀደም ሲል የኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያን ከግብጽ ጳጳሳት ያለ ብዙ ችግር በቀላሉ ታስመጣ ነበር ። ግብጽ በዓረቦች እጅ ከወደቀች በኋላ ግን በልዩ ልዩ ምክንያቶች ጳጳሳትን እንደልብ ለማስመጣት ስላልቻለች አልፎ አልፎ በኢትዮጵያ ሕዝብ ላይ ችግር ይደርስ ነበር ። በነዚህና በመሳሰሉት ምክንያቶች የኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያን ከሌሎች አብያተ ክርስቲያናት ጋር ታደርገው የነበረው ግንኙነት ከሞላ ጎደል ተቋረጠ ። ከ650 እስከ 1270 ዓ.ም ድረስ የነበረው ጊዜ በኢትዮጵያ ታሪክ ውስጥ የጨለማ ዘመን ተብሎ ይጠራል ።

በ10ኛው መቶ ዘመን መጀመሪያ ላይ ሚናስና ፊቂጦር የተባሉ ምግባራቸው የከፋ አታላይ ግብጻውያን መነኩሳት ከእስክንድርያው ፓትርያርክ ከቆዝሞስ(ከኮዝማ ሦስተኛ) ሚናስ ጳጳስ ፣ ፊቂጦር የጳጳሱ ረዳት ሆነው ተሹመዋል የሚል የሹመት ደብዳቤ ይዘናል ብለው ኢትዮጵያ ገቡ ። እነሱም የለየላቸው አጭበርባሪዎች ስለነበሩ ንጉሡንና ካህናቱን ለማታለል በመቻላቸው በሕጋዊ መንገድ የተሾሙት አቡነ ጴጥሮስ ተሸረው ሚናስ ተሾመ ። ፓትርያርኩም ይህንኑ ሕገ ወጥ ሹመት እንደሰሙ ሚናስን አውግዘው ከግብጽ ለኢትዮጵያ ጳጳስ እንዳይላክላት

ወሰኑ ፡ ይህንኑ ውሳኔ ከቆዝሞስ ቀጥለው የተነሡ አራት ፓትርያርኮች በሥራ ላይ አዋሉት ። በዚህ አኳኋን የኢትዮጵያ ሕዝብ ክርስቲያን ሥልጣን ክህነት የሚሰጥ ጳጳስ ሳያገኝ ለ60 ዓመታት ያህል በመቸገር ከቂየ በኋላ ፈላታዎስ (ፊሎቴዎስ) የተባሉት ፓትርያርክ ለኢትዮጵያ ጳጳስ በመላካቸው ችግሩ ተቃለለ ።

ቀደም ሲል ከቅድስት ሀገር የመጡት እስራኤላውያን ከኢትዮጵያ ውያን ጋር በጋብቻ ተቀላቅለው የአሪትን እምነት ተከትለው ሲኖሩ ፡ በ4ኛው መቶ ዘመን ሊቀ ካህናቱ እንበረምና ብዙዎቹ ሰዎች ክርስትናን ተቀበሉ ። ጥቂቶች ግን በአሪት እምነታቸው በመጽናት ክርስትናን አንቀበልም ስላሉ ከክርስቲያኖች ጋር በተፈጠረው አለመግባባት ምክንያት አክሱምን እየለቀቁ በስሜንና በወገራ ፡ በወልቃይትና በላስታ ዙሪያ ባሉት ሀገሮች ተበትነው ስለኖሩና ከቅድስት ሀገርም ፈልሰው ስለመጡ ፈላሾች ተባሉ ። እንዲሁም በየጊዜው ከቅድስት ሀገር እየተሰደዱ የመጡ አይሁድ ቀድሞ ከነበሩት ጋር ተደባለቁ ። ስለዚህ ቍጥራቸውና ኃይላቸው እየበዛና እየጠነከረ ስለሄደ በ10ኛው መቶ ዘመን መጀመሪያ ላይ በዮዲት መሪነት አክሱም ውስጥ በክርስቲያኖች ላይ ተነሡ ። የክርስትናን ሃይማኖት አጥፍተው የአይሁድን እምነት ለመተካት ስለፈለጉ በተለይ በትግራይ ክፍለ ሀገር የነበሩትን አብያተ ክርስቲያናትና መጻሕፍት አቃጠሉ ። ካህናትንና ክርስቲያኖችንም ገደሉ ። በአብርሃና በአጽብሐ ዘመን የተሠራውን የመጀመሪያውንና ታላቁን የአክሱም ጽዮንን ቤተ ክርስቲያን ፡ በአካባቢው ከነበሩት ሐውልቶችና መታሰቢያዎች አብዛኞችን አወደሙ ። ጽላተ ሙሴን ግን ይዘዋት ስለተሰደዱ ሲያገኝት አልቻሉም ። በዚህ አኳኋን ለ40 ዓመታት ያህል ክርስቲያኑን ሕዝብ ሲያሠቃዩ ቂይተው በክርስቲያኖች ድል ስለተመቱ መከራው ተግኝቶ አለ ።

በ12ኛው መቶ ዘመን መጀመሪያ ላይ በቅዱስ ሀርቤ ዘመነ መንግሥት ቤተ ክርስቲያናችን ከሊቃውንቶቿ መካከል ሰባት መነኩሳት መርጣ ጳጳሳት ለመሾም በመሻት ለእስክንድርያ ቤተ ክርስቲያን ፓትርያርክ ለአቡነ ገብርኤል ሁለተኛ ጥያቄ አቅርባ ነበር ። ነገር ግን ክርስትናን ለማስፋፋት ስትል በቀና መንፈስ በመመራት ያቀረበችውን ጥያቄ የግብጽ ቤተ ክርስቲያን መሪ በኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያን ላይ የነበራቸው ሥልጣንና በየጊዜው የሚላክላቸው ገጸ በረከት እንዳይቀርባቸው (እንዳይ

ቋረጥባቸው) በማሰብ ስላልተቀበሉት ፍጻሜ ሳያገኝ ቀረ ። ለወደፊቱም የኢትዮጵያን ቤተ ክርስቲያን ከሥራቸው ለማቋቋም በማሰብ አቡነ ገብርኤል በፍትሐ ነገሥት ውስጥ “የኢትዮጵያ ሰዎች ከዐዋቂዎቻቸው ጳጳሳትን እንዳይሾሙ በኒቂያ ጉባኤ ተወስኖአል” የሚል የሐሰት ጽሑፍ አስገብተው አብርሃም ቀሲስ በተባለው ሰው እጅ ወደ ኢትዮጵያ ላኩ ይባላል ።

በ12ኛው መቶ ዘመን መጨረሻ ላይ ቅዱስ ላሊበላ ላስታ ውስጥ ገዳሙ (ደብረ) ሮሐ ከተባለው ስፍራ እንደ ዋሻ ከአለት ድንጋይ አስፈልፍሎ በልዩ ልዩ ቅርፆች ያጌጡ ፡ በርና መስኮት ፡ ጣራና ግድግዳ ያላቸው ዐሥራ አንድ አብያተ ክርስቲያናት በሃያ ዓመት ውስጥ አሠርቷል ። ከነዚህ ውስጥ አንዳንዶቹ ከተፈለፈሉበት ቋጥኝ ተለይተው የተወሰነ ቅርፅ ሲኖራቸው ፡ ሌሎቹ ደግሞ ከተፈለፈሉበት ቋጥኝ በውጭ በኩል ባይለያዩም ቅሉ የውስጥ ቅርፃቸው በሚገባ ተሠርቷል ። አንዳንዶቹ አብያተ ክርስቲያናት ከውጭ ሲታዩ ዋሻ ይመስላሉ ። ከውስጥ ሲታዩ ግን ቅርፃቸው በሚገባ የተሠራ ነው ።

ዐሥራ አንዱ አብያተ ክርስቲያናት የተሠሩት በአንድ አካባቢ በሚገኙ በተለያዩ ሦስት ስፍራዎች ላይ ነው ።

በአንደኛው ስፍራ ላይ ከቋጥኝ በመፈልፈል የተሠሩት፡

1ኛ/ ቤተ መድኃኔ ዓለም ። 2ኛ/ ቤተ ማርያም ።

3ኛ/ ቤተ ደናግል ። 4ኛ/ ቤተ መስቀል ።

5ኛ/ ቤተ ቅዱስ ሚካኤል ። 6ኛ/ ቤተ ጎልጎታ ናቸው ።

በሁለተኛው ስፍራ ላይ ከድንጋይ እየተፈለፈሉ የተሠሩት ደግሞ፡

1ኛ ቤተ አማኑኤል ። 2ኛ/ ቤተ ገብርኤል ።

3ኛ/ ቤተ አባ ሊባኖስ ። 4ኛ/ ቤተ መርቆሬዎስ ናቸው።

በሦስተኛው ስፍራ ከድንጋይ ተፈልፍሎ በመስቀል ቅርፅ የተሠራው ቤተ ክርስቲያን ቤተ ጊዮርጊስ ብቻ ነው ።

እላይ ከተጠቀሱት አብያተ ክርስቲያናት መካከል በትልቅነትም ሆነ በውበት የአንደኛነትን ደረጃ ይዞ የሚገኘው የመድኃኔ ዓለም ቤተ ክርስቲያን ነው ።

ከነዚህ አብያተ ክርስቲያናት ውስጥ ላሊበላ ያሠራቸው ዐሥሩን ብቻ ሲሆን ፡ ቤተ አባ ሊባኖስን ግን ያሠራች ባለቤቱ እቴጌ መስቀል

ክብራ ናት ይባላል ። በነዚህ አብያተ ክርስቲያናት አጠገብ የሚያልፈው ትንሽ ወንዝ ጌታ በተጠመቀበት በዮርዳኖስ ስም ተሰይሞአል ። ቅዱስ ላሊበላ ሌሎችም አብያተ ክርስቲያናት በላስታ ዙሪያ አሳንዖአል ።

አብያተ ክርስቲያናቱ የተሠሩበትን ቦታ ቅዱስነት እንደ ኢየሩሳ ሌም በመቀጠርና ገድሉም እነዚህን አብያተ ክርስቲያናት የተሳለመ ኢየሩሳሌም ያሉትን ቅዱሳት መካናት እንደተሳለመ ይቈጠርለታል ስለሚል በመላ ኢትዮጵያ በተለይ በጎጃም ፣ በጎንደርና በትግራይ ክፍላተ ሀገር ከሚኖሩት ክርስቲያኖች ብዙዎቹ በያመቱ በልደት ሰዎን ወደ ላስታ እየሄዱ ጸሎታቸውንና አምልኮታቸውን ለእግዚአብሔር ያቀርባሉ። በዓሉ በልደት ዕለት ደምቆ የሚከበረው ዐሥራ አንዱ ታቦቶች የልደት ዕለት ተባርከው ስለገቡና ቅዱስ ላሊበላም የልደት ዕለት ስለተወለደ ነው ይባላል ።

የውጭ ሀገር ቱሪስቶችም ስለነዚህ አብያተ ክርስቲያናት አስደናቂ ሥራ ከመጸሕፍት ያነበቡትን በዓይናቸው ለማየት ወደ ላስታ በብዛት ይጎርፋሉ ። እነዚህ አብያተ ክርስቲያናት በዓለም ከሚገኙት እንደ ግብጽ ፒራሚዶች ከመሳሰሉት ታላላቅ ሥራዎች ጋር የሚወዳደሩ ናቸው ። ለሁሉም የጥንት ኢትዮጵያውያን ወገኖቻችንን ታላቅ ፡ አስደናቂና አኩሪ ሥራዎች ከልብ ለማድነቅ የምንችለው ከመጸሕፍት በማንበብ ብቻ ሳይሆን ወደላስታ ሄደን የአብያተ ክርስቲያናቱን ሥራና ቅርፅ በዓይናችን በመመልከት ጭምር ነው ።

በ13ኛው መቶ ዘመን የተነሡት የአባ ኢየሱስ ሞዓ ደቀ መዝሙር የነበሩት አቡነ ተክለ ሃይማኖት በሸዋ ክፍለ ሀገር ውስጥ በሚገኙ ልዩ ልዩ አውራጃዎችና በተለይም በዳሞት(በወላይታ) አውራጃ እየዞሩ በትጋት ወንጌልን በማስተማር ብዙ አረማውያንን ወደ ክርስትና እምነት መልሰዋል ። እንዲሁም ፈጠጋር ውስጥ የዶስክ (እንደቃልቻ ፡ ዛር ያለ) አምልኮ ተስፋፍቶ ስለ ነበር ይህንኑ ባዕድ አምልኮ ለማጥፋት ደክመዋል።

በሸዋ ክፍለ ሀገር የሚገኘው ቀደም ሲል ደብረ አስቦ ይባል የነበረው የደብረ ሊባኖስ ገዳም የተገደመው በእርሳቸው ነው ። ደብረ ሊባኖስ ተብሎ የተሰየመው በ15ኛው መቶ ዘመን በዐፄ ዘርዐ ያዕቆብ መሆኑ ይነገራል ። የመጀመሪያው እጩጌም እርሳቸው ነበሩ ። የግብጻዊው ጳጳስ ተግባር ሥልጣን ክህነት መስጠት ሲሆን ፡ የደብረ ሊባኖሱ ኢትዮጵያዊው እጩጌ ተግባር ደግሞ የቤቱ ክርስቲያንን አስተዳደር

ማከናወን ነበር ። የኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያን የራሷን ጳጳሳት የመሾም መብቷን ከተጎናጸፈች በኋላ ግን ፓትርያርኩ የእጩጌነቱን ሥራ ደርበው ይዘውት ነበር ።

ግብጻዊው ጳጳስ አባ ጌርሎስ(ቄርሎስ) ከዐረፉ በኋላ በመስቀል ጦርነት ፣ እንዲሁም ሳራካን የተባሉት እስላሞች በምድረ ግብጽ ባነሡት ጦርነት ምክንያት ግብጽንና ኢትዮጵያን የሚያገናኘው መንገድ ስለተ ዘጋ፣ከግብጽ ጳጳስ ለማስመጣት ባለመቻሉ አባ ተክለሃይማኖት በምግባር የቀኑ በዕውቀት የበሰሉ ስለነበሩ የኢትዮጵያ ካህናት በጉባኤ ተሰብስበው መርጠው ጳጳስ አድርገው እንደሾሙአቸው ይነገራል ።

በዚሁ ዘመን አባ ኤዎስጣቴዎስ የተባሉ መነኩሴ በተወለዱበት በትግራይ አካባቢ የክርስትናን ትምህርት በሰፊው አስተምረዋል ። ከእርሳቸው ዕረፍት በኋላ ደቀ መዛሙርቶቻቸው ኤርትራ እንደሚገኘው እንደ ደብረ ቢዘን ያሉ ገዳማትን አሠርተዋል ። ክርስትናንም አስፋፍተዋል ።

በኢትዮጵያ የመነኩሳት ስያሜ መሠረት የአቡነ ተክለ ሃይማኖት ደቀ መዛሙርት ቤተ ተክለ ሃይማኖት ሲባሉ ፣ የአባ ኤዎስጣቴዎስ ደቀ መዛሙርት (ተከታዮች) ደግሞ ቤተ ኤዎስጣቴዎስ ይባላሉ ።

በ14ኛው መቶ ዘመን በዐፄ ዳዊት ዘመነ መንግሥት ከኢየሩሳሌም ምእመናንና ካህናት በስጦታ ለኢትዮጵያ መንግሥት የተላኩት ጌታችን ኢየሱስ ክርስቶስ ሲሰቀል የቀኝ እጁ ያረፈበት ግማደ መስቀልና ልዩ ልዩ ንዋያተ ቅድሳት መስከረም 10 ቀን ኢትዮጵያ ደረሱ ። ግማደ መስቀሉ ደብረ ከርቤ ገዳም በሚገኘው ዐፄ ዘርዓ ያዕቆብ ካሠራው እግዚአብሔር አብ ከተባለው ቤተ ክርስቲያን ውስጥ ተቀመጠ ። ስለዚህ ቀደም ሲል ክረምት በሚወጣበት መስከረም 25 ቀን ይከበር የነበረው የተቀጸል ጽጌ (የአበባ በዓል) ጌታ የተሰቀለበት ግማደ መስቀል ኢትዮጵያ የገባበትን ቀን ለማስታወሻ እንዲሆን መስከረም 10 ቀን እንዲከበር ተወሰነ ።

ምንጁ እንኳ ክርስቶስ ለተሰቀለበት መስቀል በሀገራችን ክብር መስጠት የተጀመረው ከ4ኛው መቶ ዘመን ጀምሮ ቢሆንም ቅሉ ከዚህ ጊዜና በተለይም ከ15ኛው መቶ ዘመን ጀምሮ በሕዝቡ ዘንድ እየተወደደ ስለ ሄደ ምእመናን በእጃቸው ፣ በግንባራቸው ፣ በጌጦቻቸውና በልብሶቻቸው ላይ በብዛት የመስቀል ምልክት ማድረግ ጀመሩ ።

በ14ኛው መቶ ዘመን በምዕራብ ኢትዮጵያ በዓባይ ወንዝና በጣና ሐይቅ አካባቢ ሰባቱ ከዋክብት በተባሉት አበው አማካይነት የክርስትና ትምህርት በሰፊው ተሰበከ ። ብዙ ገዳማትም ተሠርተዋል ።

እንዲሁም እጨጌ ፊልጶስ ከግብጻዊው ጳጳስ ከአቡነ ያዕቆብ የኤጲስ ቅጽሰነት ማዕርግ ከተቀበሉ በኋላ የዐሥራ ሁለቱን ሐዋርያት አርአያ በመከተል እርሳቸው እንደ ሊቀ ሐዋርያው እንደ ጴጥሮስ ሆነው ከደብረ ሊባኖስ ዐሥራ አንድ መምህራን (ንቡራነእድ) ልከው በሸዋ ክፍለ ሀገርና በአካባቢው የወንጌል ትምህርት በሰፊው እንዲሰበክና ብዙ አብያተ ክርስቲያናት እንዲሠሩ አድርገዋል ።

ውዳሴ ማርያም ፡ መጽሐፈ ግንዘት ፡ ገድለ ሰማዕታትና የመሳሰሉት መጻሕፍት ከዐረብኛ ወደ ግዕዝ የተተረጉሙ በዚሁ ዘመን መሆኑ ይነገራል ።

በ15ኛው መቶ ዘመን በዐፄ ዘርዓ ያዕቆብ ትእዛዝ ልዩ ልዩ የጣዖታት (የዶስክና የዲኖ) አምልኮቶች እንዲቀሩ ተደርጓል ። እንዲሁም ምእመናን ቅዳሜንና እሑድን እኩል በማክበር በነዚሁ ቀኖች ቤተ ክርስቲያን እየተገኙ የክርስትናን ትምህርት እንዲማሩ ፣ ካህናትና ዲያቆናትም ተግተው እንዲያስተምሩ ሥርዓት ተሠርቶ ነበር ።

ከቤተ ክርስቲያን ራቅ ባለ መንገድ አልፈው የሚሄዱ መንገደኞችም ለመስገድ (ለመሳለም) እንዲችሉ የሚረዳና የሚያስታውስ በቤተ ክርስቲያኑ አቅጣጫ መሳለሚያ መስቀል መትከል የተጀመረው በዘርዓ ያዕቆብ ትእዛዝ ነበር ።

ደቂቀ እስጢፋ (የእስጢፋኖስ ተከታዮች ፣ ልጆች) የተባሉት ለእመቤታችን ለቅድስት ድንግል ማርያም ፣ ለቅዱሳንና ለጌታ መስቀል መስገድ አይገባም ብለው የክሕደት ትምህርት ስላስተማሩ በኢትዮጵያ ኦርቶዶክስ ተዋሕዶ ቤተ ክርስቲያን ሊቃውንት ተወግዘዋል ። በዐፄ ዘርዓ ያዕቆብም ትእዛዝ የሞት ቅጣት ተፈጽሞባቸዋል ።

የነዚህ ሰዎች ትምህርት ዘግየት ብለው በ16ኛው መቶ ዘመን አውሮፓ ውስጥ ከተነሡት ከፕሮቴስታንቶች እምነት ይመሳሰላል። ይኸው ትምህርታቸው የአይሁድ እምነትም ጠባይ አለው። በዚሁ ዘመን መንፈሳዊ ትምህርት የያዙ ብዙ መጻሕፍት ተደርሰዋል። ተተርጉመዋልም። ለምሳሌ መጽሐፈ ብርሃንና

መጽሐፈ ምእላድ በዐፄ ዘርዓ ያዕቆብ፣ መጽሐፈ ምሥጢር፣ ሰዓታትና አርጋኖን በአባ ጊዮርጊስ ዘጋስጫ ተደርሰዋል። ተአምረ ማርያምም ከዐረብኛ ወደ ግዕዝ የተተረጎመ በዚሁ ዘመን ነው።

ዐፄ ዘርዓ ያዕቆብ ለመጀመሪያ ጊዜ አባ ሚካኤል ፡ አባ ገብርኤልና አባ ዮሐንስ የተባሉ ሦስት ግብጻውያን ጳጳሳት በአንድ ጊዜ ሊያስመጡ ችለዋል ።

በዚሁ ዘመን በሮሙ ፖፕ በኤውጌንዮስ 4ኛ ሰብሳቢነት ፍሎሬንስ ውስጥ በተደረገው የፌራራ ጉባኤ ኢየሩሳሌም ባለው የኢትዮጵያ ገዳም የነበረው አባ ጴጥሮስ የተባለው መነኩሴ በገዳሙ መምህር በአባ ኒቆዲሞስ ተልኮ በጉባኤው ተገኝቶ ነበር ። ከእስክንድርያ ቤተ ክርስቲያንም የቅዱስ እንጦንስ ገዳም አበምኔት አባ ዮሐንስ በዚሁ ጉባኤ ተካፋይ ሆኖ ነበር ። የጉባኤው ዓላማ የግሪክ ኦርቶዶክስ ፡ የካቶሊክና የምሥራቅ ኦርቶዶክስ ተዋሕዶ አብያተ ክርስቲያናት በመካከላቸው ሰላምን መሥርተው በእምነት አንድ በመሆን የቱርክን መንግሥት (የእስላሞችን) ኃይል በኅብረት ለመቋቋም እንዲችሉ ለመገፋፋትና ሁሉንም በሮሙ ፖፕ ሥር ለማድረግ የታሰበ ነበር ። ይህንኑ የፖፑን የበላይነት ፍላጎት በመገንዘብ ከግሪክ ኦርቶዶክስ ቤተ ክርስቲያን መልእክተኞች አብዛኞቹ የጉባኤውን ሐሳብ ተቃወሙት ። የጉባኤውን ውሳኔ ተቀብለናል ካሉትም መካከል ቍስጥንጥንያ እንደገቡ የቀድሞ ሐሳባቸውን ለውጠው ውሳኔውን የሚቃወሙ መሆናቸውን ገለጹ ። አባ ጴጥሮስም በጉባኤው ሐሳብ ሳይስማማ ወደ ኢየሩሳሌም ተመለሰ ።

በ16ኛው መቶ ዘመን መጀመሪያ ላይ ገንኖ በነበረው በቱርክ መንግሥት አነሳሽነትና ድጋፍ በምሥራቅ ኢትዮጵያ በኩል በግራኝ መሐመድ መሪነት ኢትዮጵያን ለመውረር የተሰነዘረውን ሙከራ ለነጻነቱ ለሃይማኖቱ ቀናኢ የሆነው የኢትዮጵያ ሕዝብ ከፖርቱጋሎች ያገኘውን መጠነኛ እርዳታ ከራሱ የተፈጥሮ ወኔ ጋር አቀናጅቶ 15 ዓመታት ያህል ባደረገው መራራ ጦርነት ጠላቱን ድል ነሥቶ ሀገራችንን ነጻ አወጣ ። በወራሪዎች የተደመሰሱት አብያተ ክርስቲያናትም እንደገና ተሠሩ ። እንዲሁም ፖርቱጋሎች ባደረጉት እርዳታ ምክንያት የካቶሊክ እምነት በኢትዮጵያ ሊሰበክና ሊስፋፋ ችለ ።

በ17ኛው መቶ ዘመን የተነሡት ቅባቶችና ጸጎች ከተዋሕዶዎች ጋር

ክርክርን ያዘወትሩ ነበር ። ይኸው ክርክር እስከ 19ኛው መቶ ዘመን መቀጠሉ ይነገራል ። ነገር ግን ዐፄ ቴዎድሮስ ማንኛውም ክርስቲያን የተዋሐዱን እምነት እንዲከተል ፣ የቅባቶችና የጸጎች ትምህርት እንዳይሰጥ በከፊት ስለከለከሉ ክርክሩ ቀስ በቀስ እየተዳከመ በመሄዱ ቆመ ።

ከሱስንዮስ በፊት በ16ኛው መቶ ዘመን መጨረሻ ላይ በነበረው በዘድንግል ዘመን መንግሥት ክርስቶስ ነኝ የሚል ሐሳዊ መሢሕ ተነሥቶ 12 ሐዋርያት ፡ 72 አርድእትና 36 ቅዱሳት አንስት መርጦ በማስከተል ሲሰብክ ተይዞ ማን እንደሆነ ቢጠየቅ ክርስቶስ ነኝ በማለቱ ስለጸና እርሱና ተከታዮቹ ተገደሉ ።

በ19ኛው መቶ ዘመን ወሎ ክፍለ ሀገር ቦሩ ሚዳ በተደረገው ጉባኤ “ሦስት ልደት” የሚለውን የተሳሳተ እምነት ያስተምሩ የነበሩ ካህናት ተወገዙ ።

ሥልጣን ከህነት ለመቀበል ግብጻዊው ጳጳስ ወደሚኖርበት መናገሻ ከተማ ከሩቅ ክፍላተ ሀገር በእግር በመጓዝ የሚሠቃየውን ሕዝብ ችግር ለማቃለልና ወንጌልም በሰፊው እንዲሰበክ በማሰብ ዐፄ ዮሐንስ ለእስክን ድርያው ፓትርያርክ ለአቡነ ቄርሎስ 5ኛ እንደተለመደው አንድ ሊቀ ጳጳስ ብቻ ሳይሆን ከሊቀ ጳጳሱ ጋር ሌሎች ሦስት ጳጳሳት ጭምር እንዲልኩላቸው ጥብቅ የሆነ መልእክት ላኩላቸው ። ፓትርያርኩም አንድ ጳጳስ ብቻ ይበቃችኋል በማለት ጥያቄውን ባልቀበል በሃይማኖት መሰሎቻችን በሆኑት በአርመኖችና በሶርያውያን እጅ ኢትዮጵያውያን ከራሳቸው ሊቃውንት ጳጳሳት ይሾሙ ይሆናል ብለው በማሰብ በጥያቄው መሠረት አራት ግብጻውያን ጳጳሳትን ወደ ኢትዮጵያ ላኩ ። እነሱም ፡ 1ኛ/ አቡነ ጴጥሮስ የትግራይ ጳጳስ ፡ 2ኛ/ አቡነ ማቴዎስ የሸዋ ጳጳስ ፡ 3ኛ/ አቡነ ሉቃስ የጎጃም ጳጳስ ፡ 4ኛ/ አቡነ ማርቆስ የስሜንና የቤገምድር ጳጳስ ነበሩ ። ሆኖም አቡነ ማርቆስ ወዲያው ስላረፉ ለምእመናን ያበረክታሉ ተብሎ የታሰበው መንፈሳዊ ተግባር ተቋረጠ ።

በ18ኛው መቶ ዘመን መጨረሻ ላይና በ19ኛው መቶ ዘመን የካቶሊክ ቤተ ክርስቲያን በነአቡነ ጦቢያስ ገብረ እግዚአብሔርና በነ አባ ያዕቆብ መሪነት ብዙ ሚስዮናውያንን ወደ ኢትዮጵያ ልካ ነበር ። በተለይ በ20ኛው መቶ ዘመን ፋሽስት ኢጣልያ በግፍ ኢትዮጵያን በወረረችበት ጊዜ ፕሮቴስታንቶችን ከኢትዮጵያ ስላስወጣቸው የካቶሊክ ሚስዮናውያን እምነታቸውን እንደልብ ለማስተማርና ለመስበክ ችለው ነበር ።

ምንም እንኳ ጀርመናዊው ኢፕሮስ ሄይሊንግ በ17ኛው መቶ ዘመን ወደ ኢትዮጵያ መጥቶ በጎንደር የፕሮቴስታንትን እምነት ቢሰብክም ቅሉ ፕሮቴስታንቶች በብዛት ወደ ኢትዮጵያ መግባት የጀመሩት በ19ኛው መቶ ዘመን ነው። ለምሳሌ በዚሁ ዘመን “ዘ ቸርች ሚሽኔሪ ሶሳይቲ” የተባለው የፕሮቴስታንት ሚስዮን አባላት የሆኑ ሳሙኤል ጉባትና ክርስቲያን ኩግለር ኢትዮጵያ ውስጥ ገብተው እምነታቸውን ማስተማር ጀምረው ነበር። የስዊድን ሚስዮን አባላትም ኩናማ ውስጥ ያስተምሩ ነበር። እንዲሁም የፕሬዝቢቴርያን ቤተ ክርስቲያን አባላት የሆኑ ሚስዮናውያን በ20ኛው መቶ ዘመን መጀመሪያ ላይ ወደ ኢትዮጵያ ገብተው ወንጌልን ይሰብኩ ነበር። በዚህ አኳኋን ከኢጣልያ ወረራ በፊትና በኋላ ብዙ የፕሮቴስታንት ሚስዮናውያን ወንጌልን ለማስተማር ኢትዮጵያ ገብተዋል። የውጭ ሀገር ሚስዮናውያን አረማውያንን እያስተማሩ እንዲያጠምቁ፣ ለሕዝቡ የትምህርትና የሕክምና አገልግሎት በመስጠት እርዳታቸውን እንዲያበረክቱ ሲፈቀድላቸው፣ የኢትዮጵያ ኦርቶዶክስ ተዋሕዶ ቤተ ክርስቲያን አባላት የሆኑትን ወደነሱ እምነት እንዳይለውጡ የሚከለክል ሕግ በ1936 ዓ.ም ወጥቶ ነበር። ሆኖም ሕጉ አስፈጻሚ ስላጣ እምብዛም በተግባር ላይ አልዋለም።

ከዐረብኛ ወደ ግዕዝ በተተረጎመው ፍትሐ ነገሥት ውስጥ “ኢትዮጵያውያን ከወገኖቻቸው (ከዐዋቂዎቻቸው) ጳጳሳት እንዳይሾሙ 318ቱ አበው በኒቅያ ጉባኤ ወስነዋል” የሚለው ዘግይቶ በግብጻውያን የተጨመረው የሀሰት ጽሑፍ የኒቅያ ጉባኤ ተካፋዮች በነበሩት አብያተ ክርስቲያናት ቋንቋዎች በጽርዕና በላቲን በተጻፉት በኒቅያ ጉባኤ ውሳኔዎች ውስጥ ፈጽሞ አልተጻፈም። የኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያን ይህንኑ በተጨማሪ ማስረጃ ለእስክንድርያ ቤተ ክርስቲያን መሪዎች አስረድታለች። ስለዚህ በአለንበት በ20ኛው መቶ ዘመን ራሷን ለመቻል ሙሉችሎታ ያላትና ቂርጣ የተነሣች መሆኗን ለእስክንድርያ ቤተ ክርስቲያን አስታውቀች። የእስክንድርያ ቤተ ክርስቲያንም በጥያቄው ስለተስማማች ቅድስት ቤተ ክርስቲያናችን በየጊዜው ግብጻውያን ጳጳሳትን ማስመጣቷን ትታ ከኢትዮጵያውያን ካህናት መካከል እየመረጠች የመሾም መብቷን ተጎናጸፈች።

ይህ መብት ሙሉ በሙሉ ከመሰጠቱ በፊት በ1921 ዓ.ም ካይሮ ቅዱስ ማርቆስ ቤተ ክርስቲያን ውስጥ አራት ኢትዮጵያውያን ጳጳሳት

በፓትርያርኩ በአቡነ ዮሐንስ 19ኛ እጅ ተቀብተው ተሾሙ ። እነሱም 1ኛ/ አቡነ አብርሃም የጐጃምና የጎንደር ጳጳስ ። 2ኛ/ አቡነ ይስሐቅ የትግራይና የስሜን ጳጳስ ። 3ኛ/ አቡነ ጴጥሮስ የወሎና የላስታ ጳጳስ ። 4ኛ/ አቡነ ሚካኤል የምሥራቅ ኢትዮጵያ ጳጳስ ናቸው ። በዚህ ጊዜ ግብጻዊው አቡነ ቁርሎስ በሊቀ ጳጳስነት ማዕርግ ለአራቱ ኢትዮጵያውያን ጳጳሳት የበላይ ሆነው ተሾሙ ።

የእስክንድርያው ፓትርያርክ ኢትዮጵያ መጥተው ስለነበር በጤና መታወክ ምክንያት ግብጽ ሄደው ለመጀመሪያ ላልቻሉት ለእጨጌ ገብረ መንፈስ ቅዱስ ሳጦሮስ በሚል ስም የጽጽብና ማዕርግ ሰጧቸው ። እነዚህ ጳጳሳት ከወገኖቻቸው ከኢትዮጵያውያን ኤጲስ ቆጶሳትም ሆነ ጳጳሳት እንዳይሾሙ ፓትርያርኩ በሲኖዶስ አስወስነው ከልክለዋቸው ነበር ።

እላይ ከተጠቀሱት ጳጳሳት ብፁዕ አቡነ ጴጥሮስ የኢትዮጵያን ሕዝብ በመንፈሳዊው ተግባር በማገልገል ብቻ ሳይወሰኑ በ1928 ዓ.ም የኢጣልያ ፋሽስት ሀገራችንን በግፍ ለመውረር በመጣበት ጊዜ ከኢትዮጵያ ሠራዊት ጋር ወደ ሰሜን ጦር ግንባር ዘምተው ሠራዊቱን ያደፋፋ ነበር ። ፋሽስቶች በአውሮፕላንና በመርዝ ጤስ በመጠቀም ሕዝቡን ስለጨረሱት ከሞት ከተረፈው ጋር ወደ አዲስ አበባ ተመለሱ ። ከዚያም አርበኞችን ለማበረታታት በማሰብ ደብረ ሊባኖስ ሄደው ሰላሌ ከነበሩት አርበኞች ጋር ተቀላቀሉ ። አርበኞቹ ወደ አዲስ አበባ ዘልቀው በመግባት ጠላትን በወጉበት ወቅት አቡነ ጴጥሮስም አብረዋቸው ስለነበሩ ተማር ከው ወደ ግራዚያኒ ቀረቡ ። እሱም ለኢጣልያ ንጉሥ ተገዥ ነኝ እንዲሉ በማስፈራራት ቢጠይቃቸው ፡ ንጉሜ አያሱስ ክርስቶስ ነው ። ኢትዮጵያም የኢትዮጵያውያን ናት እንጂ ለፋሽስቶች አትሆንም በማለት ስለመለሱለት ተቆጥቶ በጥይት እንዲያበደቡ አዘዘ ። እርሳቸውም በሚገደሉበት ስፍራ ሲደርሱ አራቱን ማዕዘን በመስቀላቸው ባርከው በዙሪያቸው ለተሰበሰበው ሕዝብ ፋሽስቶች የሀገራችንን አርበኞች ሽፍታ ቢሏቸው እውነት አይምሰላችሁ ። ሽፍታ ማለት ያለ ሀገሩ መጥቶ የሰውን ርስትና ሀብት የሚቀማ ፡ አብያተ ክርስቲያናትን የሚያቃጥል ፡ የሕዝብ ደም የሚያፈስ ፡ ይህ በመካከላችሁ የቆመው አረመኔው የኢጣልያ ፋሽስት ነው ። የኢትዮጵያ ሕዝብ ለሱ እንዳይገባ ውጉዝ ነው ። የኢትዮጵያም መሬት እንዳትቀበለው የተገዙተች ትሁን በማለት ተናግረው ሲጨርሱ በመትረየስ ተገደሉ ። የኢትዮጵያ ሕዝብም ለሀገራችን ነጻነት ሲሉ

ራሳቸውን ለመሥዋዕትነት አሳልፈው ለሰጡት ከፍ ላለው ውለታቸው መታሰቢያ እንዲሆን በተገደሉበት አካባቢ ሐውልታቸውን አቁሞ ሲያስታውሳቸው ይኖራል ።

ግብጻዊው ሊቀ ጳጳስ አቡነ ቄርሎስ ግን ኢትዮጵያ ድል ስትሆን በመንፈሳዊ አባትነታቸው ሕዝቡን በማጽናናትና አብረው ከምእመናን ጋር የመጣውን ሥቃይ በመቀበል ፈንታ በኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያን ላይ ያላቸውን መንፈሳዊ ሹመት (ሥልጣን) የኢጣልያ መንግሥት እንዲያጸድቅላቸው ለመጠየቅ ከአዲስ አበባ ተነሥተው ወደ ሮም ሄዱ ። የኢጣልያ መንግሥትም የኢትዮጵያን ቤተ ክርስቲያን እንዲያስተዳድሩ የምንፈቅ ድልዎ ቤተ ክርስቲያኗ ከእስክንድርያ ቤተ ክርስቲያን እንድትለይ (እንድትገነጠል) የረዱን እንደሆነ ብቻ ነው ስላላቸው ተስፋ ቄርጠው ወደ ግብጽ ሄደው ቀሩ ።

ቀደም ሲል ከተሾሙት ኢትዮጵያውያን ጳጳሳት አብዛኞቹ በመሞታቸውና ግብጻዊው ሊቀ ጳጳስ አቡነ ቄርሎስም ግብጽ ሄደው ስለቀሩ በምእመናን ላይ ችግርና የሞራል ውድቀት እንዳይደርስ በማሰብ ፡ የኢትዮጵያ ሊቃውንት አዲስ አበባ ውስጥ ጉባኤ አድርገው ኅዳር 21 ቀን 1930 ዓ.ም ቀደም ሲል በአቡነ ዮሐንስ 19ኛ እጅ ጽጽስና የተቀበሉትን አቡነ አብርሃምን ሊቀ ጳጳስ እንዲሆኑ ወስነው በተጨማሪ አምስት ኢትዮጵያውያን ጳጳሳትና አንድ ኤጲስ ቆጶስ ተመርጠው በአቡነ አብርሃም እጅ ተሾሙ ። እነሱም 1ኛ አቡነ ዮሐንስ የሸዋ ጳጳስና እጨጌ ። 2ኛ አቡነ ማርቆስ የኤርትራ ጳጳስ ። 3ኛ አቡነ ሰላማ የሐረር ጳጳስ ። 4ኛ አቡነ ማቴዎስ የወሎ ጳጳስ ። 5ኛ አቡነ ገብርኤል የጎንደር ጳጳስ ። 6ኛ አቡነ ሉቃስ የወለጋ ኤጲስ ቆጶስ ነበሩ ።

ሐምሌ 14 ቀን 1931 ዓ.ም ሊቀ ጳጳሱ አቡነ አብርሃም ስላረፉ መስከረም 1 ቀን 1932 ዓ.ም አቡነ ዮሐንስ ሊቀ ጳጳስ ሆነው ተሾሙ ። እርሳቸውም በዚያው ዕለት የሚከተሉትን ጳጳሳትና ኤጲስ ቆጶሳት ሾሙ ።

1ኛ አቡነ ፊልጶስ ኤጲስ ቆጶስና የሊቀ ጳጳሱ ጸሐፊ

2ኛ አቡነ ኃርጎርዮስ የወሎ ጳጳስ

3ኛ አቡነ ማትያስ የሸዋ ጳጳስ

4ኛ አቡነ አትናቴዎስ የጉጃም ጳጳስ

5ኛ አቡነ ቄርሎስ የኤርትራ ኤጲስ ቆጶስ

እንዲሁም ካምስት ወራት በኋላ አቡነ ዘካርያስን የኢየሩሳሌም

ኤጲስ ቆጶስ አድርገው ሾመዋል ።

የኢትዮጵያ ካህናትና ሊቃውንት የሕዝቡን ችግር ፡ ሥቃይና መከራ በማጽናናትና በመምከር ለማቃለል እንዲቻል በማሰብ እንዲሾሙ ያደረጉ አቸውን ጳጳሳትና ኤጲስ ቆጶሳት ያለኔ ፈቃድ ነው የተሾሙ በማለት የእስክንድርያው ፓትርያርክ አወገዟቸው ። ሆኖም አዲስ የተሾሙት ጳጳሳት መንፈሳዊ ሥራቸውን ሲያከናውኑ ቂዩ ። የኢትዮጵያ ነጻነት ከተመለሰ በኋላ ግን በእስክንድርያው ፓትርያርክ ግዝት መሠረት በጠላት ጊዜ የተሾሙት ጳጳሳትና ኤጲስ ቆጶሳት ሥልጣን ታገደ ። ቂየት ብሎም ግዝቱ ተነሥቶ የጽጵስናውን ማዕርግ ከመቀበላቸው በፊት ወደ ነበሩበት ሥራ እንዲመለሱ ተፈቀደላቸው ። ግብጻዊው ሊቀ ጳጳስ አቡነ ቂርሎስም ወደ ኢትዮጵያ ተመልሰው ሥራቸውን ቀጠሉ ።

የኢትዮጵያ ምእመናን መንፈሳዊ ፍላጎት በአንድ ጳጳስ ብቻ ሊረካ ስለማይችል ከነጻነት በኋላ ሐምሌ 18 ቀን 1940 ዓ.ም አምስት ጳጳሳት ካይሮ በቅዱስ ማርቆስ ቤተ ክርስቲያን በአቡነ ዮሳብ 2ኛ እጅ ተቀብተው ተሾሙ ።

እነሱም ፡ 1ኛ/ አቡነ ባስልዮስ የሸዋ ጳጳስ ።

2ኛ/ አቡነ ሚካኤል የጎንደር ጳጳስ ።

3ኛ/ አቡነ ቴዎፍሎስ የሐረር ጳጳስ ።

4ኛ/ አቡነ ያዕቆብ የወለጋ ጳጳስ ።

5ኛ/ አቡነ ጢሞቴዎስ የሲዳሞ ጳጳስ ናቸው ።

የመጨረሻውና 110ኛው ግብጻዊው ሊቀ ጳጳስ አቡነ ቂርሎስ ካረፉ በኋላ ጥር 6 ቀን 1943 ዓ.ም አቡነ ባስልዮስ ከእስክንድርያው ፓትርያርክ ከአቡነ ዮሳብ 2ኛ ካይሮ ውስጥ የሊቀ ጽጵስና ማዕርግ ተቀበሉ ። ይኸውም 111ኛው የኢትዮጵያ ሊቀ ጳጳስ መሆናቸው ነው ። ከዚያን ጊዜ ጀምሮ የኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያን ከእስክንድርያ ቤተ ክርስቲያን ነጻ ወጥታ እራሷን ችላ ከሊቃውንቶቿ መካከል ጳጳሳትን የመሾም መብት ስለተቀዳጀች በዚያው ዓመት አቡነ ባስልዮስ የሚከተሉትን ኢትዮጵያውያን ጳጳሳት ሾሙ ።

1ኛ/ አቡነ ታዴዎስ የኢሉባቦር (የጎሬ) ጳጳስ ።

2ኛ/ አቡነ ገብርኤል የወሎ ጳጳስ ።

3ኛ/ አቡነ ፊልጶስ በኢየሩሳሌም የኢትዮጵያ ገዳማት ጳጳስ ።

4ኛ/ አቡነ ማርቆስ የኤርትራ ጳጳስ ።

5ኛ/ አቡነ ኃርሳርዮስ የጂማ ጳጳስ ።

ሰኔ 21 ቀን 1951 ዓ.ም በእስክንድርያው ፓትርያርክ በአቡነ ቄርሎስ 6ኛ እጅ አቡነ ባስልዮስ የመጀመሪያው ኢትዮጵያዊ ፓትርያርክ ሆነው ተሾሙ ።

እስፈላጊነቱ በቅዱስ ሲኖዶስ እየተጠና በተወሰነው መሠረት እስከ አሁን ድረስ አምስት ፓትርያርኮች፣ ብዙ ሊቃነ ጳጳሳትና ኤጲስ ቆጶሳት ተሹመዋል ። አምስቱ ፓትርያርኮችም ብፁዕ ወቅዱስ አቡነ ባስልዮስ፣ ሰማዕቱ ቅዱስ ቴዎፍሎስ፣ ብፁዕ ወቅዱስ አቡነ ተክለ ሃይማኖት፣ ብፁዕ ወቅዱስ አቡነ መርቆሬዎስ፣ ብፁዕ ወቅዱስ አቡነ ጳውሎስ ናቸው ።

በዚህ አኳኋን ኢትዮጵያውያን ከኤጲስ ቆጶስነት እስከ ፓትርያርክ ነት ያለውን ማዕርገ ክህነት ተቀዳጅተው በአሁኑ ጊዜ በመላ ኢትዮጵያ ሐዋርያት የሰበኳትን የኦርቶዶክሳዊት ተዋሕዶ እምነታችንን በማስተማር ላይ ይገኛሉ ። የኢትዮጵያ ኦርቶዶክሳዊት ተዋሕዶ ቤተ ክርስቲያን አንድ ሺህ ስድስት መቶ ዓመት ያህል በእስክንድርያ ቤተ ክርስቲያን ሞግዚትነት ቂድታ ባገኘችው ታላቅ የነጻነት ዕድል ባህሏንና ቋንቋዋን በሚያውቁ በገዛ ልጆቿ መሪነትና መምህርነት በመተዳደር ከፍ ያለ ፍሬ የምታስገኝ መሆኗ ግልጽ ነው ።

በኢትዮጵያ ዙሪያ ያሉ የአፍሪቃ ሀገሮች የወንጌልን ትምህርት ሳይቀበሉ፣ ከብዙ ዘመናት በፊት ጀምሮ ክርስትናን የተቀበሉት ሀገራችን ኢትዮጵያ ብቻ ስለሆነች የክርስቲያን ደሴት ተብላ ትጠራለች ።

በኢትዮጵያ የሚገኙት አብያተ ክርስቲያናት ቊጥር ከ15ሺህ እስከ 20ሺህ መሆኑ ሲገመት፣ የካህናት ቊጥር ደግሞ ከ200 ሺህ እስከ 300 ሺህ ይሆናል ይባላል ። እንዲሁም የኢትዮጵያ ኦርቶዶክሳዊት ተዋሕዶ ቤተ ክርስቲያን አባላት የሚገለገሉባቸው ኢየሩሳሌም፣ ጃማይካ፣ ጄቡቲ፣ ሱዳን፣ ኒዩርክ፣ ወዘተ. ውስጥ ገዳማትና አብያተ ክርስቲያናት አሏት ።

ምንም እንኳን ባሲሊካ ተብሎ በሚጠራው በአራት ማዕዘን ቅርፅ የተሠራ ጥቂት አብያተ ክርስቲያናት ቢኖሩም በኢትዮጵያ የሚገኙት ያብዛኞቹ አብያተ ክርስቲያናት ቅርፅ (ሥራ) ክብ ነው ። ውስጡም መቅደስ፣ ቅድስትና ቅኔ ማኅሌት በተባሉ ሦስት ክፍሎች ይከፈላል ። ከመቅደሱ ውስጥ የታቦተ ጽዮን ምሳሌ የሆነው ታቦት በመንበሩ ላይ ይቀመጣል ። ታቦት በሌለበት ቤተ ክርስቲያን ውስጥ ሥርዓተ ቅዳሴ

ሊከናወን አይችልም ። መቅደስ ሊገቡ የሚችሉ ሥልጣን ከህጎች ያላቸው ብቻ ናቸው ። ከቅድስቱ ውስጥ ሥጋ ወደሙን የሚቀበሉ ሰዎች ይቆማሉ። ከቅኔ ማኅሌቱ ውስጥ በአንድ ወገን ደብተሮች ይዘምራሉ ፡ በአንድ ወገንም ቀሳውስት ሰዓታት ይቆማሉ ፡ በሌላ በኩል ደግሞ ወንዶችና ሴቶች በተወሰነላቸው ስፍራዎች ቆመው ሥርዓተ ቅዳሴውን ይከታተላሉ ። ንጽሕና ይጉድለናል ብለው የሚያስቡና ቅዳሴ ከገቡ በኋላ ዘግይተው ወደ ቤተ ክርስቲያን የሚሄዱ ሰዎች ከቤተ ክርስቲያኑ ውጭ ቆመው ያስቀድሳሉ ። ጸሎተ ቅዳሴውን ለመፈጸም በትንሹ ሁለት ቀሳውስትና ሦስት ዲያቆናት መኖር አለባቸው ።

የኢትዮጵያ አብያተ ክርስቲያናት በሦስት መደቦች ይከፈላሉ ። እነሱም 1ኛ/ ገዳም ። ጌታችን ኢየሱስ ክርስቶስ በገዳመ ቆሮንቶስ የፈጸመውን ተግባር በመቀበል ፍለጋውን ተከትለው አባትና እናታቸውን፣ ሚስትና ልጆቻቸውን፣ ሀብትና ንብረታቸውን፣ ባጠቃላይ ዓለሙን ንቀው ወደ ገዳም የሄዱ መናንያን መነኩሳት በጾም በጸሎት ተጠምደው የሚኖሩበት ቦታ ገዳም ይባላል ። እንዲሁም ባሕታውያን የነቢዩ ኤልያስንና የመጥምቁ ዮሐንስን አርአያ ተከትለው በተግባር ላይ ያውላሉ።

በገዳም የሚኖሩ መነኩሳትና መነኩሳይያት ብቻ ሲሆኑ ፡ የወንዶችና የሴቶች ገዳም የተለያዩ ነው ። ገዳም የገባ ሰው ገዳሙ የሚያዝዘውን መፈጸም እንጂ በራሱም ሆነ በንብረቱ ሊያዝዝ ከቶ አይችልም ።

የገዳሙ መምህር (አበምኔት ፡ አስተዳዳሪ) በዕድሜ ፡ በመልካም ጠባይ ፡ በገድል ፡ በትሩፋትና በመሳሰሉት የተሻለው ከመነኩሳቱ መካከል ተመርጦ አባት (መምህር) ተብሎ ይሾማል ። እንዲሁም ሐዋርያው ጳውሎስ በዕብራውያን መልእክቱ 11:37 የጻፈውን መሠረት በማድረግ ሸካራ በርኖስ ፡ የፍየል ሌጦ ፡ የበግ አጉዛ በመልበስ ፡ የሰሌን ቆብ በመድፋት ለሥጋዊው ምችታቸው ሳያስቡ የሚኖሩ በመሆናቸው አስተዳዳሪያቸው የአጉዛ መምህር ይባላል ። የመምህሩ ረዳቶች አፈ መምህር ፡ መጋቢ ፡ ሊቀ ረድእ ፡ ሊቀ ዲያቆን ወዘተ. ይባላሉ ።

አብዛኞቹ የኢትዮጵያ መነኩሳት በማኅበር እየሠሩ ፡ እየተመገቡ ፡ እየጸለዩ ፡ አንድ ዓይነት ልብስ እየለበሱ እንዲኖሩ የሚያዝዘውን አባ ጳውሎስ ያዘጋጀውን ሥርዓተ ምንኸስና የሚከተሉ ናቸው ።

2ኛ/ ደብር ። ትምህርቱን ለማዳመጥ የተሰበሰበው ሕዝብ በሚገባ

አዳምጦ በቀላሉ ለመረዳት እንዲችል ጌታችን ኢየሱስ ክርስቶስ የሚያስተምርበት ስፍራ የብስ ሲሆን ከተራራ (ከኮረብታ) ፡ ባሕር ዳር ሲሆን ከመርከብ ላይ ሆኖ ይሰብክ ነበር ። አምላክነቱንም ለደቀ መዛሙርቱ የገለጸ በደብረ ታቦር ላይ ነው ። ስለዚህ በተራራ (በኮረብታ) በመመስል የእግዚአብሔር ቃል ለምእመናን ሁሉ የሚሰጥባቸውና ምእመናንም አምልኮአቸውን የሚፈጽሙባቸው አብያተ ክርስቲያናት አድባራት ይባላሉ ። እንዲሁም አድባራት የሚባሉት ከዓመት እስከ ዓመት ስብሐተ ነግሠ ፡ መዝሙር የሚቆምባቸው ፡ ዘወትር ቅዳሴ የሚቀደስባቸው ወዘተ. ናቸው ። በደብር ውስጥ (አካባቢ) ማንኛውም ሰው ይኖራል ።

የደብር አስተዳዳሪ አለቃ ይባላል ። የሚመረጠውም እንደ አድባራቱ ሥርዓት ከደናግል (ከመነኰሳት) ፡ ከሕጋውያንና ከመምህራን ነው ። ምንም እንኳ ሥራቸው ያው እልቅና ቢሆንም ቅሉ ያንዳንድ አድባራት አስተዳዳሪዎች ንበረ ዕድ ፡ ሊቀ ሥልጣናት ፡ ሊቀ ሊቃውንት ፡ መልአከ ሰላም ፡ መልአከ ነገት ፡ መልአከ ፀሐይ ወዘተ. በተባሉ ስሞች ይጠራሉ ። የሥራ ረዳቶቻቸውም ሊቀ ጠበብት ፡ አፈ ሊቀ ሊቃውንት ፡ ሊቀ መዘምራን ወዘተ. ይባላሉ ።

3ኛ ገጠር ። ጌታችን ኢየሱስ ክርስቶስ በኢየሩሳሌም ዙሪያና በፍልስጥኤም ውስጥ በሚገኙ ገጠሮች (መንደሮች) እየተዘዋወረ ሲያስተምር አምስት ገበያ የሚያህሉ ሰዎች ተከትለውት ነበር የሚለውን መሠረት በማድረግ በኢትዮጵያ በየገጠሩ በብዛት የተተከሉ (የተሠሩ) አብያተ ክርስቲያናት ገጠር ይባላሉ ። እንዲሁም ገጠር የሚባሉት ዘወትር ስብሐተ ነግሠ ፡ መዝሙር የማይደረስባቸው ፡ በየዓምንቱ እሑድና በወር በዓላት ብቻ የሚቀደስባቸው ናቸው ። የገጠር ቤተ ክርስቲያን አስተዳዳሪ እንደ ችሎታው አለቃ ፡ መሪጌታ ወይም ገበዝ ይባላል ።

በ20ኛው መቶ ዘመን መንግሥት ትምህርት ቤቶችን እየከፈተ በምዕራባውያን የትምህርት አሰጣጥ መንገድ ዓለማዊውን ትምህርት ማስተማር ከመጀመሩና ከማስፋፋቱ በፊት ለብዙ ዘመናት ማንኛውም ትምህርት ይሰጥ የነበረው እላይ እንደተጠቀሱት ባሉት ገዳማት ፡ አድባራትና የገጠር አብያተ ክርስቲያናት አካባቢ (ውስጥ) ነበር ። በነዚህ ስፍራዎች በሰፊው ይሰጥ የነበረውና አሁንም በዘመናዊው ትምህርት መስፋፋት ምክንያት ስለ ተዳከመ በመጠኑ በመሰጠት ላይ ያለው አብዛኛው ትምህርት መንፈሳዊ መሆኑ ግልጽ ነው ።

የትምህርቱም ደረጃ የንባብ ፡ የዜማ ፡ የቅኔና የትርጓሜ ትምህርት በመባል በአራት ክፍሎች ተከፍሎ በመካሄድ ላይ ነው ።

በኢትዮጵያ ኦርቶዶክስ ተዋሕዶ ቤተ ክርስቲያን ሥርዓት መሠረት ዘጠኝ ዐበይት በዓላት ፡ ዘጠኝ ንዑሳን በዓላትና ሰባት አጽዋማት አሉ ። እነሱም፡ ዘጠኙ ዐበይት በዓላት ትስብእት ፡ ልደት (ገና) ፡ ጥምቀት ፡ ደብረ ታቦር ፡ ሆሣዕና ፡ ስቅለት ፡ ትንሣኤ ፡ ዕርገትና ጸራቅሊጦስ ሲሆኑ ፡ ዘጠኙ ንዑሳን በዓላትም መስቀል ፡ ስብከት ፡ ብርሃን ፡ ኖላዊ ፡ ግዝረት ፡ ልደተ ስምዖን ፡ ቃና ዘገሊላ ፡ ደብረ ዘይትና መጋቢት 10 ቀን የሚውለው መስቀል ናቸው ። ሰባቱ አጽዋማት ደግሞ ዓቢይ ጾም ፡ ጾመ ሐዋርያት ፡ ጾመ ፍልሰታ ፡ ጾመ ነቢያት ፡ ገሃድ ፡ ጾመ ነነዌና ዓርብና ረቡዕ ናቸው ።

ማሳሰቢያ፡ 1ኛ ስለ ኢትዮጵያ ኦርቶዶክስ ተዋሕዶ ቤተ ክርስቲያን ታሪክ በሰፊው ለመረዳት በግዕዝ ፡ በአማርኛና በውጭ ሀገር ቋንቋዎች በብዛት የተጻፉትን መጻሕፍት ማጥናት ያሻል ።

2ኛ/ በመግቢያው እንደተገለጸው ከዚህ በላይ በምዕራፍ ፪ ውስጥ የተጻፈው ዓመተ ምሕረት ሁሉ እንደ ኢትዮጵያ አቈጣጠር ነው ።

ምዕራፍ ፫

የሶርያ (የአንጾኪያ ፡ ያዕቆባዊት) እርቶዶክስ ቤተ ክርስቲያን ታሪክ

በመጀመሪያው ክፍለ ዘመን በቅዱስ ጴጥሮስ ፡ ቀጥሎም በነቅዱስ አግናጥዮስ የተመሠረተችው የሶርያ ቤተ ክርስቲያን የኬልቄዶንን የሁለት ባሕርይ ውሳኔ የተቃወመው የአንጾኪያው መንበረ ፓትርያርክ ተከታይ ናት ። የዚች ቤተ ክርስቲያን እምነት ከእስክንድርያ ፡ ከኢትዮጵያ ፡ ከአርመንና ከሕንድ ተዋሕዶ (አርየንታል) አብያተ ክርስቲያናት ጋር አንድ ነው ።

አንጾኪያ በዚያን ዘመን ገና ከነበረው የሮማ ንጉሠ ነገሥት (ቄሣር) ግዛት ከሮምና ከእስክንድርያ ቀጥላ ሦስተኛዋ ታላቅ ከተማ ነበረች ። በሐዋርያት ሥራ እንደምንመለከተው ክርስትና ለአሕዛብ በመጀመሪያ ጊዜ የተሰበከችው አይሁድ በ34 ዓ.ም እስጢፋኖስን በግፍ በመግደል በክርስቲያኖች ላይ በአስነሡት ስደት ምክንያት ወደ ሶርያ በተሰደዱት በነፊልጶስ እዋና ከተማዋ አንጾኪያ ውስጥ ነበር (የሐዋ. 11:19-27; 14:21 ፤ 14:26 ፤ 15:22-23 ፤ 15:30-35 ፤ 18:22) ። ለሐዋርያትም “ክርስቲያን” የሚለው ስም ለመጀመሪያ ጊዜ የወጣላቸው አንጾኪያ ውስጥ ነው (የሐዋ. 11:26) ።

በዚያን ጊዜ ይህችው ቤተ ክርስቲያን የተጠናከረች ስለነበረች በቀላውዴዎስ ቄሣር ዘመነ መንግሥት በተነሣው አስከፊ ረሀብ ለተሠቃዩት በይሁዳ ለነበሩት አብያተ ክርስቲያናት ምእመናን እርዳታ ልካለች (የሐዋ. 11:29) ።

የዚችው ቤተ ክርስቲያን የባህል መዲና የነበረችው የኤዴሳ ንጉሥ አብጋርም ካደረበት ደዌ በሐዋርያው ታዴዎስ አማካይነት እንዴት እንደተፈወሰና ክርስትናን እንደተቀበለ አውሳብዮስ ይተርካል ። ይኸው አውሳብዮስ (ኤቭሴቢዮስ) የተባለው የቤተ ክርስቲያን ታሪክ ጸሐፊ የአንጾኪያን ቤተ ክርስቲያን የመሠረተ ቅዱስ ጴጥሮስ መሆኑን ገልጿል ። ወደ ሮምም እስኪሄድ ድረስ የመጀመሪያው ጳጳስ በመሆን (34-40) ክርስትናን አስተምሯል ፡ ጳላም በምትኩ ቅዱስ ኡውዲዮስን ማዕርገ

ጽጽሰና ሰጥቶ ከሾመ በኋላ ወደ ሮም ሄደ ይላል ። ኤውዲዮስም መንፈሳዊ ተግባሩን በማከናወን ላይ ሳለ በኒሮን ትእዛዝ (54-68) በተነሣው ስደት በሰማዕትነት ሰላረፈ ከቅዱስ ጴጥሮስ ማዕርገ ጽጽሰና ተቀብሎ የነበረው ቅዱስ አግኖጥዮስ ጳጳስ ሆኖ ተሾመ ። እሱም በትራይክላስ ትእዛዝ (98-117) በተነሣው ስደት ሮም ውስጥ ለአንበሶች በመጣል በሰማዕትነት ዐረፈ ። ይኸውም አግኖጥዮስ ቀጥተኛ የሆነውን የክርስትና እምነቱን አልክድም በማለቱና ምእመናንም በክርስትና እምነታቸው ጸንተው እንዲኖሩ ተግቶ በማስተማሩ ምክንያት ንጉሡ ራሱ አግኖጥዮስን የክርስትና እምነቱን እንዲክድ ቢጠይቀው አልክድም በማለት በእምነቱ ስለጸና ፡ በንጉሡ ትእዛዝ ከአንጾኪያ በወታደሮች ተይዞና ታጅቦ ወደሮም ሲጓዝ ምንም እንኳ ያጀቡት ወታደሮች አልፎ አልፎ ቢያጉላሉትም ቅሉ ፡ የንግግር ነጻነቱን ስላልተገፈፈ በመንገዱ ላገኛቸው ክርስቲያኖች ሁሉ የወንጌልን ቃል በመስበክ በክርስትና እምነታቸው ጸንተው እንዲኖሩ የአባትነት ምክሩን ለግሷቸዋል ። እዝሚርንም ሲደርስ ቅዱስ ፖሊካርፕና የኤፌሶን ጳጳስ አቡነ ኦጌሲሙስ ተቀብለው አስተናግደውታል ። ሮምም እንደደረሰ የተቀበሉት ክርስቲያኖች በቅርቡ የሚቀበለውን ሥቃይ በማሰብ ልባቸው በኃዘን ተውጦ ስላያቸው ስለ ክርስትና እምነት የሚቀበለው ሰማዕትነት ተገቢ መሆኑን በማስረዳት አጽናንቷቸዋል ። አግኖጥዮስ በሰማዕትነት ከሚረፉ አስቀድሞ ለኤፌሶን ፡ ለፊላዶልፊያና ለእዝሚርን ወዘተ. ክርስቲያኖች መልእክታት ጽፎ ልኮላቸዋል ። እነዚህም መልእክታት ከሐዋርያት ቀጥለው የተነሡ የቤተ ክርስቲያን አባቶች ከጸፉአቸው መንፈሳዊ ነክ መጻሕፍት ጋር ተጠርዘው ይገኛሉ ።

የአንጾኪያ ኦርቶዶክስ ቤተ ክርስቲያን ፓትርያርኮች ለቤተ ክርስቲያኖቸው አባት ለቅዱስ አግኖጥዮስ ያላቸውን አክብሮትና ፍቅር ለመግለጽ ከ1293 ዓ.ም ጀምሮ በየጊዜው ከተሾሙት አብዛኞቹ “አግኖጥዮስ” በሚል ስም ይጠራሉ ። እንዲሁም የእያንዳንዱ ክፍለ ሀገር ጳጳስ ስም አስቀድሞ ስለተወሰነ አንዱ ሞቶ ሌላ ሲጸጸስ የሚሰጠው ስም አዲስ ሳይሆን ያው የተወሰነው ነው ። ለምሳሌ የአንጾኪያው ፓትርያርክ ስም አግኖጥዮስ፡ የኢየሩሳሌም ጳጳስ ስም ጎርጎርዮስ ወዘተ. ነው። ከሐዋርያው ጴጥሮስ ጀምሮ አሁን ቤተ ክርስቲያኒቱን በመጥፋት ላይ እስካሉት እስከ ማር አግኖጥዮስ ያዕቆብ ሦስተኛ ድረስ አንድ መቶ ሃያ አንድ ፓትርያርኮች ቤተ ክርስቲያኒቱን መርተዋል ።

በኒቅያ ጉባኤ ላይ ተገኝቶ እንደ ቅዱስ አትናቴዎስ የእርዮስን የክሕደት ትምህርት በጥብቅ የተቃወመው ቅዱስ ኤዎስጣቴዎስ የአንጾ ኪያ ጳጳስ ነበር ። በኒቅያ ጉባኤ የሶርያ ፡ የፍልስጥኤም ፡ የቆጵሮስ ፡ የዓረቢያ ፡ የሜሶፖታሚያ ፡ የፋርስና የሕንድ አብያተ ክርስቲያናት በአንጾኪያ መንበረ ፓትርያርክ ሥር እንዲተዳደሩ ተወስኖ ነበር ። የቂሣርያ ፡ የኤዴሳ ፡ የሴሌውቂያና የማላባር (የደቡብ ሕንድ) አብያተ ክርስቲያናትም መንፈሳዊ አመራርን የሚቀበሉት ከአንጾኪያው መንበረ ፓትርያርክ ነበር ።

እንዲሁም የኬልቂዶንን ጉባኤ ውሳኔ በጥብቅ በመቃወም ስለ ተዋሕዶ እምነት አብራርቶ የጻፈው ቅዱስ ሳዊሮስ (465-538) የአንጾኪያ ፓትርያርክ ነበር ። አሕዛብ ስለ ክርስቲያኖች አምልኮ የነበራቸው አመለካከት ፍጹም ስሕተት መሆኑን አብራርተው ካስረዱት የክርስትና አፖሎጂስቶች (ጠበቆች) አንዱ በሁለተኛው መቶ ዘመን የተነሣው የአንጾኪያው ፓትርያርክ ቴዎፍሎስ ነበር ።

ከኬልቂዶን ጉባኤ በኋላ እስክንድርያ እንደተፈጸመው ሁሉ የግሪክ ተወላጆችና በእምነት መሰሎቻቸው የሆኑ የሶርያ ተወላጆች መለካውያን ሶርያ ውስጥ የራሳቸውን መንበረ ፓትርያርክ ሲያቋቁሙ ፡ የኬልቂዶንን ጉባኤ ውሳኔ በመቃወም በተዋሕዶ እምነታቸው የጸኑት ሶርያውያን (ያዕቆባውያን) ደግሞ ቀድሞ የነበረውን የራሳቸውን መንበረ ፓትርያርክ አጸኑ ።

እላይ ከተጠቀሱት ቅዱሳን አባቶች በስተቀር ከሐዲው ጳውሎስ ሳምሳጢስም ከ260-270 ዓ.ም ድረስ የአንጾኪያ ጳጳስ ሆኖ ነበር ።

አንድ የነበረችው ቤተ ክርስቲያን በአራተኛው የኬልቂዶን ጉባኤ ተወጋግሞ በእምነት ሁለት ላይ ስትከፈል ፡ ቀድሞ ከነበሩት ፓትርያርኮች የማዕርግ ተራ ያልገባችቱ የቊስጥንጥንያ ቤተ ክርስቲያን በንጉሡ በመርቅያን ተጽእኖና ግፊት በጉባኤው በተደነገገው በ28ኛው ሕግ (አንቀጽ) መሠረት “አዲሲቱ ሮም” በመባል የቊስጥንጥንያ መንበረ ፓትርያርክ ከሮማው ፖፕ ጋር በማዕርግ ትክክል ፡ በሽምግልና ግን ሁለተኛ ሆነ ። በዚህ አኳኋን በኒቅያ ጉባኤ በተወሰነው መሠረት ሁለተኛና ሦስተኛ የነበሩት የእስክንድርያና የአንጾኪያ መንበረ ፓትርያርኮች ማዕርግ ችላ ተባለ ። ለቊስጥንጥንያ ቤተ ክርስቲያን የተሰጠውን ማዕርግ የእርዮንታል አብያተ ክርስቲያናት ብቻ ሳይሆኑ የሮሙ ፖፕም

አልተቀበለውም ።

ቀደም ሲል በእስክንድርያ ቤተ ክርስቲያን ታሪክ ውስጥ እንደተመለከትነው የቢዛንታይን ንጉሠ ነገሥት ዜኖና (474-491) መስሎቹ በኬልቄዶን ጉባኤ በመወጋገዝ ተለያይተው በግዛቱ የሚኖሩትን አብያተ ክርስቲያናት በእምነት አስማምቶ አንድ በማድረግ ሰላምን ለማስፈንና መንግሥታቸውን ለማጽናት ጥረው ነበር ። ሆኖም ይህ የሁለት ባሕርይና የአንድ ባሕርይ እምነት ተከታዮችን በእምነት አስማምቶ አንድ የማድረግ ዓላማ ግቡን ሳይመታ ከሸፎ ቀረ ።

ከቢዛንታይን መንግሥት ሥር ትገዛ የነበረችው የአንጾኪያ ያዕቆባዊት ቤተ ክርስቲያንም እንደ እስክንድርያ (ኮፕት) ቤተ ክርስቲያን ይህን ተንኲል ያዘለ የዕርቅ (የስምምነት) ንቅናቄ በመቃወም የተዋሕዶ እምነቷንና የራሷን መንበረ ፓትርያርክ አጽንታ እስከ ዛሬ ድረስ መንፈሳዊ ተግባሯን በማከናወን ላይ ናት ።

የቀስጥንጥንያው (የቢዛንታይኑ) ንጉሥ ዩስጢንያኖስ በግዛቱ የነበሩትን ክርስቲያኖች በፃይማኖት አንድ ለማድረግና የግዛቱን አንድነት ለማጽናት በማሰብ የኬልቄዶንን ጉባኤ ውሳኔ ከተቀበሉት ጋር አንታረቅም ያሉትን የተዋሕዶ እምነት ተከታዮችን በጸጥታ ጠባቂዎች ያስርና ያወቃቸው ነበር ። አብዛኞቹ የሶርያ ተዋሕዶ ቤተ ክርስቲያን አባላት በመታሰራቸውና ምእመናንን የሚያስተምሩና የሚያጽናኑ ካህናት ባለመገኘታቸው የሶርያ ያዕቆባዊት ቤተ ክርስቲያን ወደ መጥፋቱ ተቃርባ ነበር ። በዚያ ቀውጦ ጊዜ የሶርያው ተወላጅ ያዕቆብ ባራዲውስ (ያዕቆብ ዘእልበረዲ 500-578) የተባለው መንፈሳዊ አባት ተነሥቶ ቤተ ክርስቲያኒቱን ከጥፋት አዳናት ። ያዕቆብንና መስሎቹን የአንድ ባሕርይን እምነት ተከታዮች በምሥጢር ትደግፍ የነበረችው የሶርያዊ ቄስ ልጅ አቱጌ ቱዎዶራም የተዋሕዶ እምነት እንዳይደመስስ ታላቅ አስተዋጽኦ አድርጋለች ።

ኒሲቢ መንፈሳዊ ትምህርት ቤት ትምህርቱን ያጠናቀቀው ያዕቆብ ዘእልበረዲ ለማስተማር ተግባሩ መቃናት የረዱትን የግሪክ ፡ የሉቲስትና የዓረብኛ ቋንቋዎችን ጠንቅቆ ያውቅ ነበር ። እሱም ከ542 ዓ.ም ጀምሮ በቢዛንታይን መንግሥት ወታደሮች ተይዞ እንዳይታሰርና የማስተማሩ ተግባር እንዳይቋረጥበት በማሰብ ቡትቶ ለብሶ ለማኝ በመምሰል በሶርያ ፡

በአርመን ፡ በቀጽዶቅያ ፡ በጽምፍልያ ፡ በቆጽሮስ ፡ በግብጽ ወዘተ· በአጠቃላይ ከግብጽ እስከ ኤፍራጥስ በሚገኙ ሀገሮች ፡ በተለይ በሶርያ ውስጥ የሕይወት ዘመኑን ሙሉ በማስተማር (በመስበክ) ብዙ አብያተ ክርስቲያናትን መሥርቷል ። በታሰሩትና በተገደሉት ካህናት ምትክ አብያተ ክርስቲያናትን ለሚያገለግሉ ሰዎችም ማዕርገ ክህነት ሰጥቷል ። ይኸውም የተዋሕዶ አብያተ ክርስቲያናትን ለሚያገለግሉ ለ27 ጳጳሳት ፡ ለ100,000 ቀሳውስትና ዲያቆናት ማዕርገ ክህነት ሰጥቷል ። የተዋሕዶን እምነት የሚከተሉ ምእመናንንም ከመናፍቃን ለመለየት ተከታዮቹ የሆኑ ምእመናን በአንገታቸው ማተብ እንዲያስሩ ሕግ የሠራ እሱው ነው ። ምንም እንኳ እራሱ የኤዴሳ ጳጳስ እንጂ ፓትርያርክ ባይሆንም ሰርግዮስ ዘአንጾኪያንና (542-562) ፡ ጳውሎስ ጸሊምን (564-581) የአንጾኪያ ፓትርያርክ አድርጎ ሾሞአቸዋል ። ያዕቆብ ማዕርገ ጽጽብና የተቀበለው በተዋሕዶ እምነታቸው ምክንያት በቢዛንታይን መንግሥት ወገኒ ቤት ተጥለው ይማቅቁ የነበሩ ፓትርያርክና ጳጳሳትን ለመጠየቅ በሄደበት እስር ቤቱ ውስጥ በ542 ዓ.ም በነሱ በመሾም ነበር ።

በ6ኛው መቶ ዘመን ላይ ይህችን ቤተ ክርስቲያን ባጠናከራት (ባስፋፋት) በኤዴሳው ጳጳስ በቅዱስ ያዕቆብ ዘእልበረዲ ስም ቤተ ክርስቲያንቱ ያዕቆባዊት ፡ አባላቷ ያዕቆባውያን በሚል ስም በምዕራባውያን የቤተ ክርስቲያን ታሪክ ጸሐፊዎች ይጠራሉ ።

አንዳንድ ታሪክ ጸሐፊዎች ይህችን ቤተ ክርስቲያን ከንስጥሮሳውያን ቤተ ክርስቲያን ለመለየት የንስጥሮስን “የምሥራቅ ሶርያ ቤተ ክርስቲያን” ሲሉ ፡ ይህችን የተዋሕዶ ቤተ ክርስቲያን ደግሞ “የምዕራብ ሶርያ ቤተ ክርስቲያን” ይሏታል ።

ምንም እንኳ አብዛኞቹ የሶርያ መነኩሳት እስከዛሬ ድረስ የነአባ እንጦንስንና ጳዢሚስን ዱካ በመከተል በገዳሞቻቸው የአንድነት (የማኅበር) ኑሮን ቢኖሩም ቅሉ ፡ ከ4ኛው መቶ ዘመን መጨረሻ ጀምሮ አንዳንድ የሶርያ መነኩሳት እንደነ አባ እንጦንስ መንኖ በገዳም ከመኖር በተጨማሪ በቋሚ ኮሎን (አንድ ወጥ ረጅም ድንጋይ) ላይ ያረፈ መደገፊያ ግድግዳ እንጂ ጣራ የሌለው ማማ የመሰለ ደርብ ሠርተው የሌሊቱ ቁር የቀኑ ሐሩር ሳይበግራቸው እዚያ ላይ ሆነው በመጽም ፡ በመጸለይ ፡ በመስበክ ፡ በማስተማር ወዘተ· የብሕትውና ኑሮን ይኖሩ ነበር ። መናኙ

እታች (እመሬት) ከሚኖሩት መነኩሳትና ትምህርቱን ለመስማት ፡ ካደረሳቸው ደዌ ለመፈወስ ወዘተ. ወደእሱ ከሚሄዱት ምእመናን ጋር የሚገናኘው በመሰላል አማካይነት ነበር ። ይህንን መንኖ በማማ ላይ የመኖርን ዘዴ የጀመረውና ያስፋፋው ሶርያዊው ቅዱስ ስምዖን ዘዐምድ (389-459) ነው ። እሱም በምነና ከኖረባቸው አምሳ ስድስት ዓመታት ውስጥ ሠላሳ ሰባቱን ያሳለፋቸው በማማ ላይ ሆኖ ሳይወርድ በመጾም ፡ በመጸለይ ፡ በማስተማር ፡ ታምራት በመሥራት ፡ ድውያንን በመፈወስ ወዘተ. ነበር ። ይህ ዓይነቱ የቅዱስ ስምዖን የምነና ዘዴ ወደ ሌሎች አገሮች በስፋት አልተዛመተም ። ሆኖም ግብጽና ግሪክ ውስጥ ጥቂት ባሕታውያን እንደተጠቀሙበት ይተረካል ። አንዳንዶች መነኩሳትም በገላቸው ላይ ሀብል ያጠልቁ ነበር ። የቢዛንታይን ንጉሥ ዜኖ ለቅዱስ ስምዖን መታሰቢያ ጸድቄ በጸለየበት ዐምድ አካባቢ ታላቅ ቤተ ክርስቲያን አሠርቶለታል ።

ዓረቦች (እስላሞች) ሶርያን በኃይል ከመውረራቸው በፊት የቅኝ ገዥ የነበረው የቢዛንታይን መንግሥት አንጾኪያ በነበረው የግሪክ (የመለካዊት) ኦርቶዶክስ ቤተ ክርስቲያን ፓትርያርክ ሥር ለነበሩት ክርስቲያኖች ሙሉ ነጻነት ሲሰጥ ፡ ቀደም ሲል እንደተመለከትነው በሶርያዊው (በያዕቆባዊው) ፓትርያርክ ሥር የነበሩትን ክርስቲያኖችና በንስጥሮሳዊው ፓትርያርክ ሥር የነበሩትን (ንስጥሮሳውያንን) በጥብቅ ያሳድድ ነበር ። በተለይ የንስጥሮስ ተከታዮች ሥቃይ ስለበዛባቸው ወደ ፋርስ ተሰደው በመሄድ እዚያ በሰላም ይኖሩ ነበር ።

ዓረቦች በ638 ዓ.ም ሶርያን ከያዙ በኋላ ግን በሦስቱም የክርስትና ተከታዮች (በመለካውያን ፡ በያዕቆባውያንና በንስጥሮሳውያን) መካከል ልዩነት ሳያደርጉና ጭቆናውንም ሳያከብዱ የመስቀል ጦረኞች ኢየሩሳሌምን በጦር ኃይል አስከያዙበትና የመካከለኛው ምሥራቅ ሀገሮችንም እስከወጉበት ወቅት ድረስ ክርስቲያኖችን በደህና ዐይን ይመለከቷቸው ነበር። በዚያን ወቅት የዓረቦች ዓላማና ፍላጎት ክርስቲያኖች በሙሉ እስላም ከሆኑት ዜጎቻቸው የበለጠ ከፍ ያለ ግብር እንዲሰጡላቸው ስለ ነበር፤ የግብሩ ሁኔታ በጣም አንገፍጋፊ ነበር ። የመስቀል ጦረኞች ከተነሡ በኋላ ግን በሥራቸው ከነበሩት ክርስቲያኖች ጋር በምሥጢር ተባብረው ይወጉናል በሚል ሐሳብና ስጋት ተነሥተው (ተመርተው)

ክርስቲያኖችን ማሠቃየት ጀመሩ ። በዚህ አኳኋን ከቢዛንታይን መንግሥት ጭቆና ተገላግለን የእምነትና የአስተዳደር ሻል ያለ ነጻነት እናገኛለን በሚል ተስፋ የዓረቦችን ድል ማድረግ በደስታ የተቀበሉት የሶርያ ክርስቲያኖች እላይ በተጠቀሰውና በተለያዩ ምክንያቶች ከእስላሞች በተሰነዘሩባቸው ጭቆናዎች በሀገሪቱ ቀደም ሲል ተስፋፋታ የነበረች ክርስትና እየተዳከመች ሄደች ። በተለይ በ10ኛው ፣ በ11ኛውና በ12ኛው መቶ ዘመን የሶርያ ክርስቲያኖች ቊጥር እየመነመነ ሄደ ።

በ13ኛው መቶ ዘመን ሶርያን ወረው ከገዙ ሞንጎሎች (ታርታሮች) እንደ ሁላጉ የመሳሰሉት መሪዎች (ካሃኖች) ክርስቲያኖችን ሳይቃወሙ ከቆዩ በኋላ ከ1295 ዓ.ም ጀምሮ በመሪያቸው በግሐዛን እስልምናን ተቀብለው የመንግሥቱ ሃይማኖት ካደረጉ በኋላ ግን ክርስቲያኖችን እያሳደዱ በመግደል ፣ አብያተ ክርስቲያናትን በማቃጠል፣ ገዳማትን በማፍረስ ባደረሱት ጥፋት ምክንያት የክርስቲያኖች ቊጥር በጣም ቀንሶ ነበር ።

እንዲሁም በ19ኛውና በ20ኛው መቶ ዘመን በተከታታይ በተነሡት በሳልጁክና በኦቶማን ቱርኮች እጅ ብዙ የሶርያ ክርስቲያኖች በሰማዕትነት አልቀዋል ። የቱርክ ገዥዎችም ከሞት ከተረፉት ክርስቲያኖች ላይ ገንዘብ ማጋዘሱን ሥራችን ብለው ተያይዘውት ነበር ። ለምሳሌ ፓትርያርክነት ሊሾም የሚችለው ካህን ከምርጫ ተወዳዳሪዎቹ (ተቀናቃኞቹ) ለቱርክ መንግሥት የበለጠ ገንዘብ ለመስጠት የሚችለው ነበር ። ሆኖም ለዘመናት አብዛኛውን ጊዜ በቅድስናቸው ፣ በምሁርነታቸው ወዘተ. ከተመሠከረላቸው መነኩሳት መካከል በመምረጥ ፓትርያርክ ይሾማሉ ። እነሱም ቤተ ክርስቲያኒቱ ካፈራቻቸው ካህናት ጋር ምእመናንን በመምከር ፣ በማስተማር ፣ በማገልገል ይንከባከባሉ ። ከምእመናንም በንግድ ሥራ ላይ ተሠማርተው ከፍ ያለ ሀብት ካፈሩት ጥቂቶቹ ለአብያተ ክርስቲያናትና ለገዳማት ማሠሪያ በመለገሥ ለሶርያ ቤተ ክርስቲያን መጠናከር ከፍ ያለ አስተዋጽኦ አድርገዋል።

ለብዙ ጊዜ ከቦታ ቦታ ሲዘዋወር ከቆየ በኋላ የሶርያ ቤተ ክርስቲያን መንበረ ፓትርያርክ አሁን የሚገኘው ሶርያ ደማስቆ ውስጥ ነው ።

በሁለተኛው መቶ ዘመን ሚሶፖታሚያዊው ታትያን የተባለው የወንጌል መልእክተኛ በጤግሮስና ኤፍራጥስ ወንዝ አጠገብ በምትገኝ ኤደሳ ውስጥ ወንጌልን በማስተማሩ የሀገሪቱ ነዋሪዎች ክርስትናን

ተቀብለው አብያተ ክርስቲያናትን በብዛት ሠሩ። በ200 ዓ.ም የሐዲስ ኪዳንን መጽሐፍ ወደ ቋንቋቸው (ሱርስት) ተረጉመው ። ይኸውም የዕርያው ሐዲስ ኪዳን በመባል ይጠራል ። በዚህ አኳኋን በዕርያ ካህናት ጥረት (ትጋት) በየጊዜው በሱርስት የተተረጎሙትና የተደረሱት መንፈሳዊ መጻሕፍት በፋርስ ፣ በሕንድ ፣ በቻይና ባሕር አካባቢ ለነበሩት አብያተ ክርስቲያናት ከፍ ያለ አገልግሎት በመስጠት ለክርስትና መስፋፋት ጠቃሚ አስተዋጽኦ አድርገዋል ። ከጥንታውያን የእጅ ጽሑፎች ጥቂቶቹ በቫቲካን ፣ በለንደን ፣ በፓሪስ ወዘተ. አብያተ መጻሕፍት ውስጥ ይገኛሉ ። ጌታችን ኢየሱስ ክርስቶስ ይናገርበትና ያስተምርበት ከነበረው ከአረማይስጥ (ከእብራይስጥ) ጋር ተመሳሳይ በሆነው በሱርስት ቋንቋ መጽሐፍ ቅዱስን የተረጎሙና መንፈሳዊ ነክ የሆኑ የተለያዩ መጻሕፍትን የደረሱ እንደነ ያዕቆብ ዘስሩግ (451-521)፣ ቅዱስ ኤፍሬም ዕርያዊ (306-376)፣ ያዕቆብ ዘእልበረዲ ወዘተ. የመሳሰሉ ብዙ መንፈሳውያን ደራሲያንን (ሊቃውንትን) አፍርታለች።

ምንም እንኳ ከ13ኛው መቶ ዘመን ጀምሮ ዓረብኛ በመንግሥቱ ድጋፍ እየተስፋፋ በመሄዱ የሕዝቡ መግባቢያ ቋንቋ ቢሆንም ቅሉ፣ ሥርዓተ ቅዳሴው የሚፈጸመው በሱርስት ነው።

የዕርያ ቤተ ክርስቲያን በያመቱ ከምታከብራቸው ዐበይት በዓላት መካከል የቅድስት ድንግል ማርያም መቀነት ክብረ በዓል ይገኛል ። ይኸውም በነሐሴ ወር ሐሞስ በተባለው ቦታ ባለው በቅድስት ማርያም ቤተ ክርስቲያን ምእመናን በብዛት በሚገኙበት ካህናት መቀነቷን ይዘው (ተሸክመው) ዑደት በማድረግ በድምቀት ያከብሩታል ።

የዕርያ ቤተ ክርስቲያን ከሀገሯ ውጭ ሊባኖስ፣ ዮርዳኖስ፣ ደቡብ ሕንድ፣ ኢራቅ፣ ቱርክ ፣ ግብጽ፣ ሰሜን አሜሪካ፣ ካናዳ ወዘተ. የሚኖሩ ምእመናኖቿን የሚያገለግሉ ካህናትና አብያተ ክርስቲያናት አሏት ። እንዲሁም አሁን ካህናትን የምታሰለጥንበት ሊባኖስ ውስጥ አንድ ከፍተኛ መንፈሳዊ ትምህርት ቤት አላት። በሦስተኛው መቶ ዘመን አንጾኪያ ውስጥ ተመሥርታ ለክርስቲያኑ ዓለም ከፍ ያለ አስተዋጽኦ ስላደረገችው ስለ ዝነኛዋ የአንጾኪያ መንፈሳዊ ትምህርት ቤት ከዚህ በታች ባጭሩ እንመለከታለን።

የአንጾኪያ መንፈሳዊ ትምህርት ቤት

ቀሲስ ሉሲያን ዘላሞስታ በ312 ዓ.ም ይህችን መንፈሳዊ ትምህርት ቤት አንጾኪያ ውስጥ መሠረተ።

ቀደም ሲል በእስክንድርያ ቤተ ክርስቲያን ታሪክ ውስጥ እንደተመለከትነው የእስክንድርያ መንፈሳዊ ትምህርት ቤት ቅዱሳት መጻሕፍትን በአንድምታ (በአሊጎሪክ) ትርጓሜ ስትተረጉም፣ የአንጾኪያ መንፈሳዊ ትምህርት ቤት ደግሞ በተቃራኒው የቅዱሳት መጻሕፍትን ታሪካዊ አመጣጥ፣ የተጻፉባቸውን ቋንቋዎችና የቃላትን አገባብ በማጥናት (በመመርመር) ቃል በቃል (በነጠላ ትርጓሜ) ቀለል ባለ ዘዴ ትተረጉም ነበር። በዚህ አኳኋን በእስክንድርያ መንፈሳዊ ትምህርት ቤት የአሊጎሪክ አተረጓጎም ዘዴ የጥላቶን ሐሳባዊነት ፍልስፍና ተጽእኖ ሲታይበት፣ በአንጾኪያ መንፈሳዊ ትምህርት ቤት የቃል በቃል ትርጓሜ ደግሞ የአሪስቶቲል ሪያሊስትነት ፍልስፍና ተጽእኖ አለበት (ያንጸባርቃል) ይባላል። ስለዚህ የሁለቱ መንፈሳዊ ትምህርት ቤቶች የአተረጓጎም ዘዴ (መንገድ፣ ስልት) የተለያዩ ነበር።

የአንጾኪያ ትምህርት ቤት መሥራቾች ምንም እንኳን በጣም ጥልቅ ዕውቀት የነበራቸው ባይሆኑም ቅሉ ትምህርት ቤቷ ቀስ በቀስ የቅዱሳት መጻሕፍት ትርጓሜ መሠረት (መፍለቂያ) ሆነች። በተለይ በአራተኛው መቶ ዘመን በዲኦዶሩስ ዘጠርሴስ ትመራ በነበረችበት ወቅት ከፍ ያለ ዝና አትርፋ ነበር። ትምህርት ቤቷቱ ካፈራቻቸው ዝነኛ ሊቃውንትም (የቤተ ክርስቲያን አባቶችም) መካከል ቅዱስ ዮሐንስ አፈወርቅ፣ ቴዎዶሬ ዘሞፕስቲክስቲያ ወዘተ. ይገኙበታል። ትምህርት ቤቷ ምክንያቶችን እየደረደሩ ቃል በቃል በመተርጎም የምትከተለው የአተረጓጎም ዘዴ (መንገድ) ለብዙ መናፍቃን መከሰት መንገድ ከፍቷል። ለምሳሌ የትምህርት ቤቷ መሥራች ሉሲያን የአርዮስ መምህር ነበር። እንዲሁም የአርዮስ የቅርብ ጓደኛና ውስጥ ውስጡን (በኅቡዕ) የክሕደቱ ደጋፊ የነበረው አቡነ አውሳብዮስ ዘኒቆሚዲያ ከአርዮስ ጋር የተማረ በዚችው ትምህርት ቤት ነበር።

የእስክንድርያና የአንጾኪያ ትምህርት ቤቶች በሚከተሉት የተለያዩ የትርጓሜ ስልት (መንገድ) ምክንያት ከእስክንድርያ ትምህርት ቤት ሊቃውንት ጥቂቶቹ ወደ ክርስቶስ የአምላክነት ባሕርይ ሲያዘነብሉ፤

ከአንጻሊያ ትምህርት ቤት መምህራን ደግሞ ጥቂቶቹ ወደ ክርስቶስ የሰውነት ባሕርይ ያዘነብሉ (ያደሉ) ነበር ይባላል።

ምዕራፍ ፬

በደቡብ ሕንድ የሐዋርያው ቶማስ (የማላባር፡ የኬራላ)
አርቶዶክስ ቤተ ክርስቲያን ታሪክ

ሐዋርያው ቶማስ እግረ መንገዱን በቀይ ባሕርና በሕንድ ውቅያኖስ አካባቢ በላኮትራና በመሳሰሉት ደሴቶች የነበሩትን ሕዝቦች እያስተማረ (እየሰበከ) በ52 ዓ.ም ምዕራብ ሕንድ ክራንጋኖሬ ከተባለው ቦታ ደርሶ፡ በስደት ሄደው እዚያ ይኖሩ ለነበሩ አይሁድና ለሕንዳውያን ወንጌልን አስተምሮ ከሁለቱም ወገኖች ብዙዎችን ወደ ክርስትና መለሰ ። ወደ ደቡብ የክራንጋኖሬ ክፍል ተጉዞ በወደቡ አካባቢ በሰባት ቦታ ላይ ሰባት አብያተ ክርስቲያናትን መሥርቷል ። ከእነዚህም በአራቱ ቦታዎች እስከ ዛሬ ድረስ የሶርያ (የማላባር) ያዕቆባዊትን እምነት ተከታዮች አብያተ ክርስቲያናት ይገኛሉ ። ቀጥሎም ለመሠረታቸው አብያተ ክርስቲያናት አገልግሎት ለሚያበረክቱ ከብራሕማኖች ወገን ለነበሩ ሕንዳውያን ክርስቲያኖች ለነቀሱስ ሲፎርና ለነዲያቆን ዜኖፋስ ማዕርገ ክህነት ከሰጠ በኋላ ወደ ምሥራቃዊው የሕንድ ክፍል ተጉዞ ማድራስ አካባቢ አስተምሯል። ከዚያም ወደ ደቡብ ሕንድ ሄዶ ኬራላ ውስጥ ወንጌል ከሰበከ በኋላ ተመልሶ ማድራስ ውስጥ ሲያስተምር ትምህርቱን የሚቃወሙ ብራሕማኖች ባስነሡት ረብሻ በጦር ተወግቶ በ72 ዓ.ም በሰማዕትነት ዐረፈ። ቆዳውን ገፈው ሽልቻ በማድረግ አሠቃይተው እንደገደሉትም ይተረካል። ክርስቲያኖችም በመምህራቸው መገደል አዝነው ከቀበሩት በኋላ እንደ ሶርያዊ ነጋዴ በድብቅ የቶማስን አስከሬን ሶርያ ውስጥ ወደአለችው ወደ ኤዴሳ ወስዶ በክብር እንዲያርፍ አደረገ ። የቶማስን አስከሬን መወሰድ ያላወቀው የዚያ አካባቢ ንጉሥ የቶማስን አጽም በማስነካት በጸና የታመመ ልጁን ለማስፈወስ መቃብሩን ቢያስከፍተው አስከሬኑን አጣው። በአስከሬኑ መሰረቅ አዝኖ አስከሬኑ ያረፈበትን አፈር ልጁን ቢያስነካው ከበሽታው ተፈወሰለት ። በዚሁም ታምር በመደንቅና በመደሰት ንጉሡና ንጉሣውያን ቤተሰቦች ሁሉ ክርስትናን ተቀበሉ ይባላል። የሶርያው ቅዱስ ኤፍሬምም የሐዋርያው ቶማስ አጽም

በሶርያ ነጋዴዎች ወደ ኤዴሳ ተወስዶ በክብር ስለማረፉ፤ ሕንድ ውስጥም ስለአደረገው ስብከትና ስለተቀበለው ሰማዕትነት፤ በኤዴሳም ቤተ ክርስቲያን ስለተፈጸሙ ታምራቶች በመዝሙር ጽሑፎቹ ገልጿል።

ይህንኑም የቶማስን ሕንድ ሲያስተምር በሰማዕትነት ማረፍ ከጥንት ቤተ ክርስቲያን አባቶች ከነኩዝማስና ከነቅዱስ ኤፍሬም በተጨማሪ በዘመናችን ደቡብ ሕንድ ኬሬላ ውስጥ የምትገኘው የቶማስ (የማላባር) ቤተ ክርስቲያን መሥራቿ ሐዋርያው ቶማስ መሆኑን ታረጋግጧል። እንዲሁም አውሳብዮስ በቤተ ክርስቲያን ታሪኩ ሐዋርያው በርተሎሜዎስም በሕንድ ምዕራባዊ ክፍል ክርስትናን አስተምሯል ይላል።

የቶማስ ሥራ በተባለው አዋልድ መጽሐፍ ውስጥ ሐዋርያው ቶማስ ወደ ሕንድ እንዴት እንደሄደና እንዳስተማረ እንደሚከተለው ተጽፏል። “ሐዋርያት የሚያስተምሩባቸውን ሀገሮች በዕጣ ሲካፈሉ ለቶማስ ሕንድ ደረሰው። ቶማስ ግን አቅመ ደካማ ስለሆነሁ ወደ ሌላ ቀረብ ያለ ሀገር እንጂ ወደ ሕንድ አልሄድም በማለት ወስኖ ተቀመጠ። ጌታም ሄዶ እንዲያስተምር ቢነግረው አሳበግትር በመሆን አሻፈረኝ ስላለ ከአንድ የሕንድ ነጋዴ ጋር ወደ ሕንድ ሄዶ እንዲያስተምር አደረገው። ታሪኩም እንደሚከተለው ነው። ጎንዶፋሬስ የተባለው የሕንድ ንጉሥ አባኔስ የተባለውን ወደ ሶርያና አካባቢ ሀገሮች አዘውትሮ የሚመላለሰውን ነጋዴ ታላቅ ቤተ መንግሥት ለማነጽ የሚችል ከፍተኛ ዕውቀት ያለው መሐንዲስ እንዲፈልግለት አዘዘው። አባኔስም በጌታችን በኢየሱስ ክርስቶስ እየተመራ ኢየሩሳሌም ወደነበረው ገበያ ደርሶ የንግድ ተግባሩን ሲያከናውን ቶማስን አግኝቶ የንጉሡን ቤተ መንግሥት እንዲያንጽ ተስማሙ። ቶማስም ከአባኔስ ጋር በመርከብ ወደ ሕንድ ሄዶ ንጉሡ የሚሻውን ዓይነት ቤተ መንግሥት በተለመደው የቤት መሥሪያ ጊዜ በበጋው ወራት ሳይሆን በክረምቱ ወራት የሚያንጽለት መሆኑን ገልጾ ለማሠሪያ ከተመደበው ገንዘብ በቅድሚያ ቀብድ ተቀበለ። የቶማስም ዓላማ የንጉሡን ሰማያዊ መኖሪያ ለማዘጋጀት (ለማነጽ) እንጂ ምድራዊ ቤተ መንግሥት ለማነጽ አልነበረም። በዚሁ ዓላማው መሠረት ከንጉሡ ለማሠሪያ የተሰጠውን ገንዘብ ድኾች (ችግረኞች) በችጋር አለንጋ እየተገረፉ (እየተሠቃዩ) ወደሚኖሩባቸው ቦታዎች እየዞረ ሲመጸውት፡

ለሰዎች ወንጌልን ሲሰብክና ድውያንን ሲፈውስ ወዘተ. ያዩ ለንጉሡ ስለነገሩት ቶማስን አስይዞ የሠራህልኝ ቤተ መንግሥት የት ነው? ብሎ ቢጠይቀው ፤ ቶማስ ንጉሥ ሆይ ፤ የሠራሁልህን ቤተ መንግሥት የምታየውና የምትረከበው አሁን በሕይወት ሳለህ ሳይሆን ፤ ከሞትህ በኋላ ነው አለው ። ንጉሡም ተቆጥቶ የባከነው ገንዘብ የደረሰበት ተመርምሮ ሲያልቅ ይገደላሉ በማለት ቶማስንና ያመጣውን አባኔስን ወገኒ ቤት ጨመራቸው ። በንጉሡ የታቀደው የሞት ፍርድ በሁለቱም ላይ ከመፈጸሙ ትንሽ ቀደም ብሎ ጋድ የተባለው የንጉሡ ወንድም ሞቶ ከተቀበረ በኋላ አፈሩ ወደ ጉድጓዱ ከመመለሱ በፊት በተአምር ከሞት ተነሥቶ በቶማስ አማካኝነት ለንጉሡ በመንግሥተ ሰማያት (በሰማይ) ስለተዘጋጀለት እጹብ ድንቅ የሆነ ቤተ መንግሥት ያየውንና ከመላእክት የሰማውን ሁሉ አብራርቶ ገለጸ ። ወዲያው ንጉሡና ወንድሙ ቶማስንና አባኔስን ከእስር ቤት አስወጥተው ከቶማስ በመማር ከብዙ ዜጎቻቸው ጋር ክርስትናን ተቀብለው ተጠመቁ” ይላል ።

በሁለተኛው መቶ ዘመን ማለቂያ ላይ የእስቶይክስን ፍልስፍናና የክርስትናን ትምህርት ጠንቅቆ ያውቅ የነበረው ግብጻዊው ምሁር ፓንዴኖስ ወንጌልን ለመስበክ በእስክንድርያው ፓትርያርክ በአቡነ ዲሜጥሮስ ወደ ምሥራቅ ሀገሮች ሲላክ ሕንድም ለብራሕማናችና ለሕንድ ፈላስፎች አስተምሯል ። ፓንዴኖስ ሕንድ በነበረበት ወቅት ቀደም ሲል ሐዋርያው በርተሎሜዎስ ለማስተማሪያ ከኢየሩሳሌም ሕንድ የወሰደውን በእብራይስጥ የተዘጋጀውን የማቴዎስ ወንጌል ቅጅ ማግኘቱ ይተረካል ።

በ525 ዓ.ም በዓረብ ባሕርና በሕንድ ውቅያኖስ አካባቢ በመርከብ ጉዞ ያደረገው ፡ ቀደም ሲል የጅኦግራፊ ምሁርና ነጋዴ የነበረው ፡ ኋላም መነኩሴ የሆነው ኮዝማስ የተባለው እስክንድርያዊው ሰው የክርስትና ትምህርት ከጥንት ጀምሮ በሲሎን (በሲሪላንክ) ፡ በሕንድ ፡ በፋርስ ፡ በሶኮትራ ፡ በየመንና በዓረቢያ (በዓረብ ሀገሮች) ተስፋፍቶ እንደነበር ገልጿል ። በጉዞው ወቅትም ብዙ አብያተ ክርስቲያናትን ፡ ካህናትንና ክርስቲያኖችን እንዳገኘ ይተርካል ።

የኤዴሳ ጳጳሳትና ነገሥታት የኬራላን (የደቡብ ሕንድን) አብያተ ክርስቲያናት ለማጠናከር በየጊዜው ብዙ ሶርያውያን ካህናትና ምሁራን

ክርስቲያኖችን ለስብከተ ወንጌል ወደ ክራንጋኖሬ መላካቸውን ታሪክ ጸሐፊዎች ይተርካሉ ።

እንዲሁም በዳግማዊ ሻፑር ዘመነ መንግሥት (309-379) በክርስቲያኖች ላይ በተነሣው ሥቃይ ምክንያት ከመካከለኛው ምሥራቅ ሀገሮች ጋር የንግድ መናሃሪያ ወደነበረችው የሕንድ የባሕር ወደብ ወደ ማላባር በ345 ዓ.ም ተሰደው የገቡት ወደ አራት መቶ የሚጠጋ ቤተሰብ የነበራቸው ሰባ ሁለት አባወራዎችን ያካተተ የሶርያ ክርስቲያኖች አብረዋቸው ከሄዱት ካህናት ጋር ሕንድ ውስጥ ለክርስትና መስፋፋት ታላቅ አስተዋጽኦ አድርገዋል ። ሆኖም እነዚህ ለመጀመሪያ ጊዜ በቶማስ ዘቃና መሪነት ተሰደው ሕንድ የገቡ ክርስቲያኖች ክርስትናን ከማስፋፋታቸው ባሻገር ለክርስትና ትምህርት ተቃራኒ የሆነውን የዘር ልዩነት በመፍጠር የሕንድ ቤተ ክርስቲያን እንድትከፋፈል አድርገዋል ። በተዋሕዶ እምነት አንድ ቢሆኑም ቅሉ ጥቂቶቹ ከሕንዳውያን ክርስቲያኖች ጋር አይጋቡም ነበር ።

እንዲሁም በ823 ዓ.ም ለሁለተኛ ጊዜ ፋርስ ከምትገኘው የሶርያ ያዕቆባዊት ቤተ ክርስቲያን አባላት ሁለት ጳጳሳትና ብዙ ምዕመናን ደቡብ ሕንድ ወደሚገኘው ዡሎን ወደተባለው ቦታ በስደት ሄደው ክርስትናን አስፋፍተዋል ።

ከላይ ከተጠቀሱት ሰደቶች በተጨማሪ ከእስላሞች የተሰነዘረባቸው ሥቃይ ያንገፈገፋቸው ጥቂት የሶርያ ክርስቲያኖች በተለያዩ ጊዜዎች ሕንድ በስደት ገብተው ክርስትናን አስተምረዋል ።

እንዲሁም ወደ ሕንድ ከተሰደዱት ሶርያውያን መካከል ከያዕቆባውያኑ በስተቀር ንስጥሮሳውያንም ተሰደው ሄደው የራሳቸውን እምነት አስፋፍተዋል ። ከያዕቆባዊት ቤተ ክርስቲያን በስተቀር ሕንድ ውስጥ የንስጥሮሳውያን ፣ የካቶሊክ (የዩኒኦታ) ፣ የፕሮቴስታንት አብያተ ክርስቲያናት ይገኛሉ ።

የሕንድ ቤተ ክርስቲያን በ6ኛው መቶ ዘመን ፋርስ ግዛት ውስጥ በነበረች የሶርያ ቤተ ክርስቲያን ተጽእኖ ፤ በ17ኛው መቶ ዘመን ሕንድን በቅኝ ግዛት በያዟት የካቶሊክን እምነት አራማጅ በነበሩት በፖርቱጋሎች፣ ጳላም በዳኞች ተጽእኖ ፤ ከዚያም በኋላ የእንግሊዝን መንግሥት ድጋፍ ባገኘችው በሶርያ ቤተ ክርስቲያን ተጽእኖ ምክንያት አብዛኛውን ጊዜ ራሷን በራሷ የመምራት መብትን ተገፋ ከቂየች በኋላ በ1912 ዓ.ም

በዕርያ ቤተ ክርስቲያን ሥር ከመተዳደር ነጻ ወጥታ ጥንት የነበራትን የኦቶሞኖስ (ራስን በራስ የማስተዳደር) ሥልጣን እንደገና ያደሰች (ያቋቋመች) መሆኗን ገለጸች ። ይህንንም የራሷን ካቶሊኮስና (ፓትርያር ክና) ጳጳሳት አስፈላጊ በሆነ ጊዜ ሁሉ እየሾመች ራሷን በራሷ እንድትመራ በፈርማ አጽድቆ የፈቀደላት ዕርያን ይገዛ በነበረው በቱርክ መንግሥት በግዛት ላይ የነበረው የዕርያ ፓትርያርክ አቡነ አብዱል መሢሕ በክርስቲያኖች ተጋብሞ ሕንድ ሄዶ በነበረበት ወቅት ነው ። በዚህ ፈቃድ መሠረት ሕንዳዊው አቡነ ኢቫንዮስ አቡነ ባስልዮስ በሚል ስም የመጀመሪያው ካቶሊኮስ ሆኖ ተሾመ ። ነገር ግን እራሳቸው ሕንዳውያን ጳጳሳትና ካህናት የአቡነ አብዱል መሢሕ ድርጊት ሕገ ወጥ ነው ፡ አይደለም ፡ በመባባል ከሁለት ላይ ተከፍለው አንዱ ወገን በአንጻኪያው ፓትርያርክ ሥር ሲመራ ፡ ሌላው ወገን ደግሞ በካቶሊኮሱ ሥር ይመራ ነበር ። በእምነትና በሥርዓተ ቤተ ክርስቲያን ሁለቱም ወገኖች አንዳችም ልዩነት አልነበራቸውም ። በዚህ አኳኋን በሕጋዊው የዕርያ ፓትርያርክና በሕንዳዊው ካቶሊኮስ ደጋፊዎች መካከል አምሳ ዓመት የፈጀ ውዝግብ ተነሥቶ ከቈየ በኋላ በ1958 ዓ.ም የሕንድ መንግሥት ከፍተኛ ፍርድ ቤት የቤተ ክርስቲያኒቱን ነጻነት ስላጸደቀና የዕርያ ቤተ ክርስቲያን ፓትርያርክ አግናጥዮስ ያዕቆብ ሣልሳዊ ወዲያው የሕንድን (የያዕቆባዊት) ቤተ ክርስቲያን ነጻ መሆን በጽሑፍ ስላጸደቀ ከዚያን ጊዜ ጀምሮ ሙሉ ነጻነቷን ተጉናጸፈች ። ሆኖም ይህችው ቤተ ክርስቲያን ኦቶሞኖስ ሆና ጳጳሳትን ከዕርያ በማስመጣት ፈንታ ከራሷ አባላት ከሕንዳውያን ካህናት በመምረጥ እየሾመች ራሷን ለማስተዳደር ብትበቃና መሪዋም ካቶሊኮስ በሚል ስያሜ ቢጠራም ቅሉ ፡ የዕርያ ያዕቆባዊት ቤተ ክርስቲያን ፓትርያርክን የመንፈሳዊ አባትነት ትቀበላለች ። ይኸውም ካቶሊኮሱ ሲሞትና አዲስ ሲመረጥ ለዕርያ ፓትርያርክ የማስታወቅ ግዴታ አለባት ። በካቶሊኮሱ የሹመት ወቅት ተገኝቶ ተካፋይ ከሆነም ሥርዓተ ሢመቱን መምራት የሚገባው የዕርያው ፓትርያርክ ነው ።

ሆኖም ቁጥራቸው አነስ ያለ የዕርያን ቤተ ክርስቲያን ፍጹም የበላይነት በመደገፍ የነጻነቱን ውሳኔ የሚቃወሙ ሕንዳውያን ጳጳሳት ፡ ካህናትና ምዕመናን መኖራቸው ይነገራል ።

ይህቸው የኬራላ (ያዕቆባዊት) ቤተ ክርስቲያን ለካህናቶቿ ማሠልጠኛ እንድትመንፈሳዊ ሲሚናሪ አላት ።

ምዕራፍ ፭

የአርመን (ጎርጎርዮሳዊት) አርቶዶክስ ቤተ ክርስቲያን ታሪክ

አንዳንድ ታሪክ ጸሐፊዎችና የአርመን ቤተ ክርስቲያን አባቶች አርመን ውስጥ ክርስትና በሐዋርያው ታዴዎስና (ልብድዮስና፣ ይሁዳና) በርተሎሜዎስ በ43 ዓ.ም ተሰብካ ነበር፤ የመጀመሪያው ፓትርያርክም ታዴዎስ ነበር ሲሉ፡ አብዛኞቹ ግን አርመኖች ቀደም ሲል ለአበረከተው የማስተማር (የስብከት) አገልግሎት በንጉሡ፡ በካህናትና በሕዝቡ ፈቃድ ቀጽዶቅያ በምትገኘው ቂሣርያ ውስጥ ከሌዎንዲዮስ ዘቂሣርያ በ301 ዓ.ም የጵጵስና ማዕርግ በተቀበለው በቅዱስ ጎርጎርዮስ ከሣቴ ብርሃን ስብከት የክርስትናን እምነት ተቀበሉ ይላሉ።

አውሳብዮስ ዘቂሣርያም ከጎርጎርዮስ ከሣቴ ብርሃን ቀደም ሲል ክርስትና አርመን ውስጥ ተሰብካ እንደነበረ ባዘጋጀው የቤተ ክርስቲያን ታሪክ ውስጥ ያወሳል።

በዘመነ ብሉይ የኖኅ መርከብ ያረፈችበት አራራት የተባለው ተራራ የሚገኘው አርመን ውስጥ ነው። አርመኖች የኖኅ መርከብ ጉራጅ ኤትቺሚአድዚን እተባለው ቦታ በሚገኝ ገዳም ውስጥ ተቀምጧል ይላሉ።

አቡነ ጎርጎርዮስ ከሣቴ ብርሃን (300-325) ቀጽዶቅያ በምትገኘው ቂሣርያ ውስጥ ክርስትናን ከተቀበለና የክርስትና ትምህርቱን ካከናወነ በኋላ ወደ ሀገሩ ወደ አርመን ተመልሶ መንበረ ጵጵስናውን ኤትቺሚአድዚን በተባለ አራራት ተራራ አጠገብ በሚገኝ ቦታ መሥርቶ በሀገሪቱ ስብከተ ወንጌል እንዲስፋፋ አደረገ።

የነገሥታት ዝርያ የሆነው አቡነ ጎርጎርዮስ ከሣቴ ብርሃን ያገባ (ሕጋዊ) ነበር። የመዋቻው ጊዜ እንደተቃረበ አረስታኪስ ለተባለው ልጁ ማዕርገ ክህነት ሰጥቶ መንበረ ጵጵስናውን እንዲወርስ አደረገ። ከዚያን ጊዜ ጀምሮ ለተወሰነ ወቅት የአርመን ቤተ ክርስቲያን መንበረ ፓትርያርክ እንደ አይሁድ ሥርዓት እንደ አሮን ዘሮች ከዘር ወደ ዘር

ሲተላለፍ ቁይቶ ነበር ።

ኤትቺሚአድዚን የሚለው ቃል ፍች የእግዚአብሔር አብ አንድያ ልጅ እግዚአብሔር ወፈድ ወደ መሬት ወረደ ማለት ነው ። ይኸውም ክርስቶስ ክብ በሆነ ብርሃን ሆኖ ከሰማይ ወርዶ ፡ በራእይ የመደሻ ቅርጽ ባለው የእሳት ነበልባል እየጠቆመ ቤተ ክርስቲያኑ የሚሠራበትን የተቀደሰ ስፍራ አሳየው ። አቡነ ጎርጎርዮስም ባየው ራእይ መሠረት በእግዚአብሔር አብ አንድያ ልጅ በክርስቶስ ስም የሚጠራ ካቲድራል በ303 ዓ.ም ኤትቺሚአድዚን ውስጥ አሠራ ይላሉ ። እንዲሁም በዚሁ ራእይ ጥቋቁር ፍየሎች የጠራ ወንዝ እንደተሻገሩ ወደ ነጫጭ የበግ ጠቦትነት ተለወጡና በዙ ። እነሱንም ድቦች ለመብላት ሲሞክሩ ፡ ጠቦቶች እየተጋደሉ ሳይሸነፉ መቅረታቸውን አየ ። ይህም ራእይ የአርመንን ቤተ ክርስቲያን ጠቅላላ ታሪክ ይገልጻል ። ይኸውም በጥቋቁር ፍየሎች የተመሰሉት ክርስትናን ከመቀበላቸው በፊት ፡ በነጫጭ የበግ ጠቦቶች የተመሰሉት ደግሞ ክርስትናን ከተቀበሉ በኋላ የነበሩት አርመኖች ናቸው።

እንዲሁም አርመን ውስጥ ክርስትና እጅግ አንደተሰበከች ፡ በድብ በተመሰሉ ክርስቲያን ባልሆኑ ጠላቶቿ (ቅኝ ገዥዎቿ) በየጊዜው የተሰነዘሩባትን ስደቶች (መከራዎች) በጌታ እርዳታ በመቋቋምና በማሳለፍ ማሸነፋችን ይገልጻል ።

በአቡነ ጎርጎርዮስ ትጋት የክርስትና አሳዳጅ የነበረው የአርመን ንጉሥ ሣልሳዊ ትርዳት (261-317) በ301 ዓ.ም ክርስትናን ስለተቀበለ ፡ ትልቁ ቁስጠንጢኖስ ለሮማ መንግሥት ግዛቱ ለክርስትና ነጻነትን ከማወጃ ትንሽ ቀደም ብሎ በንጉሥ ትርዳት ትእዛዝ በአርመን መንግሥት ግዛት ውስጥ ክርስትናን የመንግሥት ሃይማኖት በማድረግ አርመን ከዓለም የመጀመሪያዬቱ ሀገር ናት ። በዚያን ጊዜ ብዙ የጣዖት መቅደሶች እንዲፈርሱ ሲደረግ ፡ አንዳንዶቹ ወደ ቤተ ክርስቲያንነት ተለወጡ ።

በ365 ዓ.ም በአቡነ ኔርሴስ የተጠራችዋ ሲኖዶስ በምእመናን መካከል ሥር ሰደው የነበሩት በልቅሶ ወቅት ፊት መንጫት ፡ ደረት መድቃት ፡ አጋንንት መሳብ ፡ የተለያዩ ድግምቶች የተጻፉበት ክታብ በአንገት ማሰርና የመሳሰሉትን የአሕዛብ ባህልና የባዕድ አምልኮ ርዝራዦች ከክርስቲያኖች መካከል ለማስወገድ ውሳኔ ተደርጎ ፡ በካህናት

ጥረት ምእመናን እነዚህን የክርስትና ትምህርት ተቃራኒ የሆኑ ባህሎችና ባዕድ አምልኮዎች ከመካከላቸው እንዲያስወግዱ ተደርጓል ። እንዲሁም ለሕመማን መታከሚያ ፣ ለሙት ልጆች ማሳደጊያ ፣ ለድኩማን መጠሪያ ፣ ለመንጻዶች ማረፊያ የሚሆኑ ቤቶች ፣ መነኩሳት በጎብረት የሚኖሩባቸው ገዳማት በምእመናን ድጋፍ እንዲሠሩ ተወስኖ በተግባር ላይ ውሏል ።

መንፈሳውያን አባቶቻቸው ሥልጣን ከህጎች ከሐዋርያት ሲወርድ ሲዋረድ የመጣ መሆኑንና ቤተ ክርስቲያናቸውም ከማንም ሥር ሳትሆን ራሷን በመቻል ምእመናኖቿን መጠበቅ (መንከባከብ) እንደሚገባት በማመን በ374 ዓ.ም አርመኖች የቂሣርያን ቤተ ክርስቲያን የበላይ ነኝ ባይነት ሰርዘው ራሷን የቻለች ነጻ ቤተ ክርስቲያን አደረጓት ። ይህም የሆነው ንጉሥ ፓፕ ከአቡነ ኔርሴስ ዕረፍት በኋላ አቡነ ዩሴክ ዳግማዊ ቂሣርያ ሳይሄድ እዚያው አርመን ውስጥ በአርመኖውያን ጳጳሳት ሥርዓተ ሢሞቱ እንዲፈጸም ባዘዘው መሠረት በመፈጸሙ የሁለቱ አብያተ ክርስቲያናት ግንኙነት ተቋርጦ የአርመን ቤተ ክርስቲያን በራሷ ልጆች የምትተዳደር ነጻ ቤተ ክርስቲያን ሆነች ።

የግሪክና የካቶሊክ ቤተ ክርስቲያን ታሪክ ጸሐፊዎች አቡነ ጎርጎርዮስ ከሣቲ ብርሃን በ301 ዓ.ም ከቂሣርያው ጳጳስ ማዕርገ ጽጵስና ከተቀበለበት ጊዜ ጀምሮ የአርመን ቤተ ክርስቲያን በቂሣርያ ቤተ ክርስቲያን ሥር ቂይታ በ374 ዓ.ም ነጻ ወጥታ ራሷን በመቻል ትተዳደር ጀመር በማለት የሚተርኩትን የአርመን ቤተ ክርስቲያን መሪዎች አይቀበሉትም ። አርመኖች አቡነ ጎርጎርዮስ ቂሣርያ ውስጥ ስለተማረ በፈቃዱ በጓደኞቹ እጅ ማዕርገ ጽጵስናን ቢቀበልም ቅሉ ፣ የአርመን ቤተ ክርስቲያን በሐዋርያት ከተመሠረተችበት ወቅት ጀምሮ ከማንም ቤተ ክርስቲያን ሥር ሳትሆን ራሷን ችላ መንፈሳዊ ተግባራትን ስታከናውን ኖራለች ይላሉ ።

በ5ኛው መቶ ዘመን መጀመሪያ ላይ የአርመን ፓትርያርክ (ካቶሊኮስ) ታላቁ ቀዳማዊ ይስሐቅና (387-439) ቆሞስ ሚስሮፕ በቤተ ክርስቲያኒቱ ውስጥ አንዳንድ የሥርዓት መሻሻል አደረጉ ። ይኸውም ቀደም ሲል የአርመን ቤተ ክርስቲያን የራሷ የሆነ ፊደል እንኳ ስላልነበራት የምትገለገለው በሱርስትና በግሪክኛ በተጻፉ መጻሕፍት ነበር ። ሆኖም በቅዱስ ሚስሮፕ ትጋትና በእግዚአብሔር እርዳታ

የአርመን ፈጽሎች ተዘጋጅተው ከተጠናቀቁ በኋላ አንድ መቶ የሚሆኑ ምሁራን ለትርጓሜ ሥራ የጽርዕና የሱርስትን ቋንቋዎችና ሥነ ጽሑፍ ጠንቅተው ያውቁ በነበሩት በአርመን ፓትርያርክ በቅዱስ ይስሐቅና በቆሞስ ሚስርፕ አስተማሪነት ሰልጥነው መጽሐፍ ቅዱስን፣ ሃይማኖተ አቡውን፣ የቅዱስ ባስልዮስን ቅዳሴ ወዘተ. ከ404 እስከ 433 ዓ.ም ድረስ በነበረው ጊዜ ውስጥ ከሱርስትና ከግሪክኛ ወደ አርመን ቋንቋ ተርጉመው በአገልግሎት ላይ አዋሉ ። ብሉይ ኪዳንን የተረጉሙት ከአብራይስጥ ላይሆን በጽርዕ ከተዘጋጀው ከሴፕቱአጀንት ነው ። ፔሽታ በተባለው በሱርስት ቋንቋ በተዘጋጀው የብሉይ ኪዳን መጽሐፍም ለትርጉም ሥራቸው ተጠቅመዋል ።

ብሔራዊ ነጻነታቸውንና የክርስትና እምነታቸውን ለመጠበቅ በ451 ዓ.ም ሀገራቸው የቦርአስትርጎን እምነት ይከተሉ ከነበሩ ከፋርሶች ጋር ታካሂደው በነበረው ከባድ የሞት ሽረት ጦርነት ምክንያት የአርመን ሴተ ክርስቲያን መሪዎች በኬልቂዶን ጉባኤ ላይ ተገኝተው ተካፋይ ለመሆን ባይችሉም ቅሉ፣ በአርመን ፓትርያርክ በአቡነ ባብጉኤን ሰብሳቢነት በ506 ዓ.ም ድረኑ በተባለች ከተማ በተደረገችው ጉባኤ ላይ የተገኙት የሴተ ክርስቲያን አባቶች የኬልቂዶን ጉባኤ ውሳኔ ወደ ንስጥርስ የክሕደት ትምህርት ያዘነበለ መሆኑን በመገንዘብ፣ የእስክንድር ያው ፓትርያርክ ቅዱስ ቂርሎስ ስለ ክርስቶስ ባሕርይ (ስለተዋሕዶ) ያስተማረውን በመከተል፣ ሁለት ባሕርይ የሚለውን ውሳኔ በመቃወም ከተዋሕዶዎች ጋር በእምነት ያላቸውን አንድነት አረጋገጡ ።

ቀደም ሲል በእስክንድርያና በሶርያ አብያተ ክርስቲያናት ታሪክ እንደተመለከትነው የግሪክ ኦርቶዶክስ ቤተ ክርስቲያንና የቢዛንታይን ነገሥታት በሥራቸው ይተዳደሩ የነበሩትን የተዋሕዶ እምነት ተከታዮች በበስተጀርባው “ክርስቶስ ሁለት ባሕርያት አሉት” የሚለውን የኬልቂዶን ጉባኤ ኑፋቂ ባዘለው “ክርስቶስ አንድ ፈቃድ አለው” በሚለው ጸናቲኮን በተባለው የዕርቅ ሰነድ መወረት የአርመን ተዋሕዶ ቤተ ክርስቲያንን ወደ ግሪክ ኦርቶዶክስ እምነት ለመመለስ ሞክረው ሳይሳካላቸው ቀረ ። ሆኖም የአርመን አጉራባች በሆነችው በጀርጅያ ቤተ ክርስቲያን ፓትርያርክ በአቡነ ኩሪአን አማካይነት የጀርጅያ ተዋሕዶ ቤተ ክርስቲያን በሰባተኛው መቶ ዘመን መጀመሪያ ላይ ወደ ግሪክ

አርቶዶክስ እምነት ተመልሳለች ። ይህችው የጀርጅያ ቤተ ክርስቲያን በ1811 ዓ.ም በአስተዳደር ከሩሲያ አርቶዶክስ ቤተ ክርስቲያን ጋር አንድ ሁኔታ ከቆየች በኋላ ከ1917 ዓ.ም ጀምሮ እንደ ገና ራሷን ችላ በራሷ ትመራለች ።

ከቻይና ጠረፍ እስከ ሶርያ የነበሩትን ሀገሮች በኃይል ይዞ ይገዛ የነበረው የፋርስ ንጉሥ ያዝዴጊርት በሥሩ የሚተዳደሩ ሕዝቦች ሁሉ በብሔራዊው በዞርአስትር እምነት መሠረት ፀሐይን ፣ ከዋክብትን ፣ እሳትን ፣ ንጉሡን እንዲያመልኩ በ449 ዓ.ም ዐወጀ ። የንጉሡ እንደራሴ በመሆን አርመንን ያስተዳድር የነበረው አርመናዊውና ክርስቲያኑ ወታደር ቫርታን በዚያ ሕገ ወጥ በሆነው ዐዋጅ እጅግ አዘነ ። እርሱም የአርመን ጳጳሳት በአርታቫት ከተማ ውስጥ ሲናዶስ አድርገው በዐዋጁ ይዘት ላይ እንዲመክሩበት ከአደረገ በኋላ አርመኖች ለንጉሡ ፍጹም ታግኞችና ታዛዦች መሆናቸውን በመግለጽ የሚያስረዱና የክርስትና እምነታቸውን ገን በምንም መንገድ የማይክፉ መሆናቸውን በመግለጽ አስታውቀው ዐዋጁ በክርስቲያኖች ላይ እንዳይጸና የሚለምኑ ከላኳሳትና ከምእመናን መርጦ መልእክተኞች ላከ ። ንጉሡም አቤቱታቸውን ተቀብሎ በመፈጸም ፋንታ በመናደድና የፋርስ ነገሥታት ዐዋጅ ፈጽሞ አይለወጥም በማለት ዐዋጁን በኃይል በተገባር ላይ የሚያውሉ ወታደሮችን ላከ ። ቫርታንና የአርመን ክርስቲያኖችም የክርስትና እምነታችንን አንክድም በማለት ደርቤንድ ውስጥ ከንጉሡ ወታደሮች ጋር ከፍ ያለ ጦርነት አካሂደው በሰግዕትነት ዐረፉ ። ቅዱስ ቫርታንና ተከታዮቹ በአርመን ቤተ ክርስቲያን የደርቤንድ ሰግዕታት ተብለዋል ። ሆኖም ከጥቂት ጊዜ በኋላ ንጉሥ ያዝዴጊርት ሲሞት ፣ ቀጥሎ የነገሠው የፋርስ ንጉሥ ሙቫካን ለአርመኖች የሃይማኖት ነጻነት በመስጠት የክርስትና እምልኮታቸውን በሰላም እንዲፈጽሙ ፈቀደላቸው ።

ቀደም ሲል በፋርስና በቢዛንታይን የትኝ ገዥ መንግሥታት ለሁለት ተከፍላ ትገዛ የነበረችበትን አርመንን በሰባተኛው መቶ ዘመን ፃረቦች ሁለቱንም መንግሥታት ድል አድርገው ከያዟት በኋላ የአርመን ቤተ ክርስቲያን የሁለት ባሕርይን እምነት ከሚከተለው ከቢዛንታይን መንግሥት ይሰነዘርባት የነበረው የሃይማኖት ተጽእኖ ስለተወገደላት የአንድ ባሕርይን (የተዋሕዶን) እምነት ያለ ተጽእኖ ታስተምር ጀመር ።

ሆኖም ዓረቦች በአርመን ሕዝብ ላይ ከጣሉት ከፍተኛ ግብር በተጨማሪ ማንኛውም የክርስቲያን ሀገር በዓረብ የጦር ኃይል ከመያዙ በፊት ከብሔራት አብያተ ክርስቲያናት በስተቀር አዳዲስ እንዳይሠሩ፣ የፈረሱትንም እንዳያድሱ በሚያዝዘው “የአማር ቃል ኪዳን” መሠረት አርመኖች ቀደም ሲል በተሠሩት አብያተ ክርስቲያናት ከመጠቀም በስተቀር ሌላ አዲስ እንዳይሠሩ ተከልክለው ነበር ። አልፎ አልፎ ሕግ አስፈጻሚዎች ላላ በሚሉበት ወቅት ጥቂት አብያተ ክርስቲያናትን እንዲሠሩ ተፈትዶላቸዋል ። በአርመን ክርስቲያኖችና በካህናቱ ላይም አልፎ አልፎ መጠነኛ የሆነ ሥቃይና ግፍ ይፈጸምባቸው ነበር ።

በዐሥራ አንደኛው መቶ ዘመን ዓረቦችን ድል አድርገው አርመንን የያዙት እስልምናን የሚከተሉ የሳልጄክ ቱርኮች ጽሜ መኖሪያቸውን አርመን ውስጥ በማድረግ በአርመን ክርስቲያኖች ላይ ግደብ የለሽ ከፍተኛ ጥፋትና ሥቃይ ስለፈጸሙባቸው ከአርመኖች አብዛኞቹ እንደ ኤዴባ ወደ መላሰሉ የጉረቤት ሀገሮች ተሰደው ይኖሩ ነበር ።

የአርመን አርበኞች ሲሊሲያ (ሲሊቅያ፣ ሊባናስ) አካባቢ የነበረውን የቢዛንታይን መንግሥት ሠራዊት ወግተው በማባረር በ1080 ዓ.ም “ትንሿ አርመን” በሚል ስያሜ በሚጠራው የሀገራቸው ክፍል ነጻ መንግሥት መሥርተው እስከ 1375 ዓ.ም ድረስ በነጻነት ኖሩ ። የመንግሥቱ ዋና ከተማም ሲስ (ሲሊቅያ) ነበረች ።

በዙሪያዋ ከነበሩት የቱርክ እስላሞችና የቢዛንታይን ቅኝ ገዥዎች ጋር እየተዋጉ በትንሿ አርመን ውስጥ ነጻነታቸውን ጠብቀው ከቁዩ ከጥቂት ዓመታት በኋላ በሮም ቤተ ክርስቲያን አነሳሽነት የመስቀል ጦርነት ስለተጀመረ፣ የጋራ ጠላት የሆኑትን ቱርኮችን በመዋጋት የጦር መሣሪያ በመለገሥ ይረዱናል በሚል ዓላማ በአርመን ንጉሥ በሌቮንና በፓትርያርክ ጎርጎርዮስ አራተኛ (1185) አነሳሽነት የትንሿ አርመን መንግሥትና ቤተ ክርስቲያን ከመስቀል ጦረኞችና ከሮማ ካቶሊካዊት ቤተ ክርስቲያን ጋር የቀረበ ግንኙነት ፈጠሩ ። የካቶሊክ ቤተ ክርስቲያንና በቧ ግፊት የዘመቱት ምእመናኖቿ የሆኑ የመስቀል ጦረኞች መሪዎች ዓላማ ግን በተቃራኒው አርመኖችን ከቱርኮች በመላ ነጻ በማውጣት ተግባር ተሠማርቶ ለመርዳት ሳይሆን የተዋሕዶ እምነትን የምትከተለው የአርመን ቤተ ክርስቲያን የሁለት ባሕርይን እምነት ተቀብላ ከካቶሊክ ቤተ ክርስቲያን ሥር እንድትሆን ለማድረግ ነበር ። በግራኝ መሐመድ

ወረራ ወቅት በፖርቱጋሎች እርዳታ ሰበብ የካቶሊክ ቤተ ክርስቲያን የኢትዮጵያ ኦርቶዶክስ ተዋሕዶ ቤተ ክርስቲያንን ከሥራ ለማድረግ ሞክራ ሳይሳካላት እንደቀረ ሁሉ ፡ በመስቀል ጦረኞች አማካይነትም የአርመንን ቤተ ክርስቲያን ከሥራ ለማድረግ ያደረገችው ተገቢ ያልሆነ ሙከራ ሁሉ ከሸፍ ቅረ ።

የካቶሊክ ቤተ ክርስቲያን ቀደም ሲል በመስቀል ጦረኞች አማካይነት የአርመንን ቤተ ክርስቲያን ከሥራ ለማድረግ ያደረገችው ሙከራ በመክሸፉ ተስፋ ሳትቆርጥ እንደገና በዐሥራ ስምንተኛውና በዐሥራ ዘጠነኛው መቶ ዘመን ሚሲዮኖቿን አርመኖች በብዛት ወደሚኖሩባቸው ወደ ቊስጥንጥንያ ፡ ወደ ሊባኖስ ወዘተ. በመላክ ከአርመን ቤተ ክርስቲያን አባላት ጥቂቶችን ወደ ካቶሊክ እምነት መለሰች ። እነሱም የራሳቸውን ቋንቋ ፡ ሥርዓተ ቅዳሴ ፡ ሕገ ቤተ ክርስቲያን እንደጠበቁ ከአርዩንታል (ከተዋሕዶ) ኦርቶዶክስና ከምሥራቅ (ከግሪክ) ኦርቶዶክስ አብያተ ክርስቲያናት አባላት በተለያዩ ዘዴዎች የካቶሊክን እምነት በመቀበል “ዩኒኦታ” በሚል ስያሜ ከሚጠሩት የካቶሊክ ክፍሎች ናቸው። ኢክርስቲያናዊ በሆነ መንገድ የአርዩንታልንና የግሪክ ኦርቶዶክስ አብያተ ክርስቲያናት አባላትን ወደ እምነታቸው የለወጡ ካቶሊኮች ብቻ ሳይሆኑ የፕሮቴስታንት አብያተ ክርስቲያናት ሚሲዮናውያንም ክርስቲያን ያልሆኑትን አስተምረው በመመለስ ፈንታ ያለ ብዙ ድካምና ውጣውረድ የአርዩንታልና የግሪክ ኦርቶዶክስ አብያተ ክርስቲያናት ተከታዮችን ወደእምነታቸው ለውጠዋል ። አሁንም ይህንኑ ሕገ ወጥ ተግባር በማካሄድ ላይ ናቸው ።

በዐሥራ ስምንተኛው መቶ ዘመን የሩሲያ መንግሥት በወሰኑ እየኖሩ በቱርክ መንግሥት አገዛዝ ሥር ወድቀው ይሠቃዩ የነበሩትን አርመኖች ከኛ ጋር ብትቀላቀሉ በእኩልነት ፡ በሰላምና በነጻነት ትኖራላችሁ በማለት በሰጣቸው ተስፋ የአርመን ፓትርያርክ ተስማማ ። በስምምነቱ መሠረት ፓትርያርኩ ምእመናኑን ስላስተባበራቸው ከፊሉ ከሩሲያ ጋር ተደባልቆ የሚገኘውን የአርመን ክፍል የሩሲያ ጦር ሠራዊት በአርመኖች በመረዳት በ1828 ዓ.ም በጦር ኃይል ከአቶማን ቱርኮች እስለቅቆ ስለያዘ መንበረ ፓትርያርካቸውን ከዋናዋ ከተማ ከየሬካን አምሳ ማይል ርቃ በምትገኘው በኢትጂሚኦዲዚን ውስጥ መሥርተው እንደማንኛውም የሩሲያ ዜጋ በነጻነትና በሰላም ኖሩ ። በጥር ወር 1992 ዓ.ም

የሶቪየት ሶሻሊስት ሪፐብሊክ መንግሥት ፈርሶ በሥሩ የነበሩት ራስ ገዝ ሀገሮች የየራሳቸውን ነጻነት ስለተገናኙ የአርመን ክርስቲያኖችም በነጻይቱ የአርመን መንግሥት ውስጥ በሰላም አምልኮአቸውን እየፈጸሙ ይኖራሉ ።

የአርመን መንበረ ፓትርያርክ በሰላም እጦት ምክንያት ቀደም ሲል ከተመሠረተበት ከዋናው ቦታ ከኢትዢዮጵያ ድዊን ፡ ሻን ፡ ሲስ ወዘተ. ወደተባሉ ከተሞች ከ901-1441 ዓ.ም ለ540 ዓመታት ሲዘዋወር ከኖረ በኋላ በ15ኛው መቶ ዘመን እንደገና ከሲስ ወደ ኢትዢዮጵያ ተመልሶ እስከ ዛሬ ድረስ እዚያው ይገኛል ።

በ14ኛው መቶ ዘመን ኢየሩሳሌም ፤ በ15ኛው መቶ ዘመን ቊስፕንፕንያ የተቋቋሙት የአርመን መንበረ ፓትርያርኮች ኢትዢዮጵያ ዜን ከሚገኘው ከመላው የአርመን ፓትርያርክ ሥር ናቸው ። ይኸው በኢትዢዮጵያ የሚገኘው የአርመን መንበረ ፓትርያርክ ከሀገሩ ውጭ በእውጦል ፡ በአሜሪካ ፡ በካናዳ ወዘተ. ውስጥ በሥሩ የሚተዳደሩ አብያተ ክርስቲያናት አሉ ።

ቀደም ሲል ሲስ (ሲሊቅያ) የነበረው ፤ ከአንደኛው የዓለም ጦርነት ወዲህ ወደ ሊባኖስ ተዛውሮ አንቴሊያስ ከተባለው ቦታ የሚገኘው የአርመን ካቶሊኮስ ሩሲያ (አርመን) ውስጥ ኢትዢዮጵያ ዜን ከሚገኘው ፓትርያርክ (ካቶሊኮስ) ጋር በማዕርግ እኩል ነን ባይ ነው ።

በቱርክ ግዛት ሥር በከፊል በቀረው የአርመን ሀገር በሚኖሩ አርመኖች ላይ በየጊዜው በቱርኮች በተሰነዘሩባቸው አስከፊ መከራዎችና ጭናቂፋዎች ሲሠቃዩ ኖረዋል ። በስደት ይኖሩ የነበሩትና በሀገር ውስጥ የነበሩ የአርመን ወጣቶች ተደራጅተው ሀገራቸውን ከቱርክ ነጻ ለማውጣት ያደረጉትን ከፍተኛ እንቅስቃሴ በመፍራት ከፀሥራ ዘጠንኛው መቶ ዘመን መጨረሻ (1895) ጀምሮ በተለይ አንደኛው የዓለም ጦርነት ይካሄድ በነበረበት ወቅት በቱርክ መንግሥት ሱልጣን በታላትፓሻ አንሳሽነት በ1915 ዓ.ም ወደ ሁለት ሚሊዮን የሚጠጉ አርመኖች በገፍ ተጨፍጭፈዋል ። ወደ ተለያዩ ሀገሮችም ተሰደዋል ።

በመንፈሳዊውም ሆነ በዓለማዊው ኑሮአቸው በዓለም ተበትነው የሚኖሩ አርመኖች እንድንታቸውን አጽንተው የኖሩ ፡ ያሉና የሚኖሩ በቤተ ክርስቲያናቸው ጥላ ሥር በመሰብሰብ ነው ። ስለዚህ በቤተ ክርስቲያናቸው ውስጥ መንፈሳዊ ነክ የሆኑ ተግባሮች በካህናት ሲከናወኑ

ወኑ፡ አስተዳደር ነክ የሆኑ ተግባሮች ደግሞ የሚያከናውኑት በምእመናን ነው ።

ባጠቃላይ የአርመን ቤተ ክርስቲያንና ሕዝብ እንድነት የጠበቀ ስለሆነ ተደጋግፈው እንደኖሩ ሁሉ ለወደፊትም የሚኖሩ መሆናቸው ግልጽ ነው ።